

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา

“การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร” ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิดต่างๆ รวมทั้งเอกสารรายงานงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบ และแนวคิดทิศทางการศึกษาประกอบในการวิจัยโดยมีหลักสำคัญ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบพุทธ

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๒.๕ ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ความหมายของการบริหารจัดการของนักวิชาการหลากหลายท่าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์คณะขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์คณะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์¹

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือการจัดการกิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ

¹พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

หรือองค์การต่างๆ

ได้สำเร็จลุล่วงตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์การนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ²

ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการไว้ดังนี้

การบริหารจัดการที่เป็นคู่มือในการบริหารจัดการภายใต้ความซับซ้อนของระบบข้อมูลข่าวสารได้ชี้ประเด็นสำคัญในการบริหารจัดการให้ประสบความสำเร็จไว้ ๗ ด้าน ได้แก่ ๑)

การใช้เทคนิควิธีที่มีขอบเขตครอบคลุมวัตถุประสงค์กลยุทธ์และมิติดภาพ ๒)

การบริหารจัดการในลักษณะเป็นกระบวนการแก้ปัญหา ๓)

การมีคณะผู้บริหารที่มีศักยภาพในการตัดสินใจสูง ๔)

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของผู้บริหารทุกคน ๕)

การนำผลจากการตัดสินใจมาใช้ประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว ๖)

การมีระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการที่เหมาะสม และ ๗)

การบริหารจัดการให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์

พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และศุภวัฒน์การ วงศ์ธนวุธ ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้

การบริหารจัดการ หมายถึง ศักยภาพทางการบริหารจัดการซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ได้แก่

๑. ศักยภาพของระบบสนับสนุนการบริหารจัดการและศักยภาพในการบริหารจัดการของผู้บริหาร โดยที่ศักยภาพของระบบสนับสนุนการบริหารจัดการประเมินได้จากความเข้มแข็งของ ๘ องค์ประกอบทางการบริหาร ซึ่งได้แก่ (๑) การวางแผน (๒) การฝึกอบรม (๓) การนิเทศงาน (๔) การบริหารงานบุคคล (๕) ความพร้อมของชุมชน (๖) การบริหารวัสดุครุภัณฑ์ (๗) การบริหารระบบสารสนเทศ และ (๘) การเตรียมความพร้อมของชุมชน

๒. ศักยภาพของผู้บริหาร ประเมินได้จากความสามารถของผู้บริหารใน ๖ ด้านซึ่งได้แก่ (๑) ความสามารถในการจัดหาและระดมทรัพยากรเข้าสู่การบริหารจัดการ (๒) ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ในกรอบ (๓) ความสามารถในการจัดสรรและแบ่งปันทรัพยากร (๔) ความสามารถในการบริหารจัดการขวัญและกำลังใจ (๕) ความสามารถในการบริหารจัดการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน และ (๖)

ความสามารถในการบริหารจัดการพัฒนาที่เบ็ดเสร็จครบวงจร⁴

²พระราชบัญญัติ (เสริมชัย ชยมงคล), **การบริหารวัด**, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

³ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, **วิทยาการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

⁴พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และศุภวัฒน์การ วงศ์ธนวุธ,

การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการองค์การบริหารส่วนตำบลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑.

จุฬา เทียนไทย ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้ การบริหารจัดการ หมายถึง การเสริมพลัง/อำนาจในการตัดสินใจ (Empowerment) การรี้อปรับระบบ (Reengineering) การบริหารงานเชิงคุณภาพเบ็ดเสร็จ/โดยรวม (Total Quality Management) และการปรับลดขนาดองค์กร (Dowsizing) โดยผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่การจัดองค์การ (Organizing) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) การวางแผน (Planning) และการควบคุม (Controlling)⁵

อุทัย เลาหวิเชียร ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้ การบริหาร หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่มีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด การบริหารเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของระบบสังคม เช่น มีการบริหารในกิจกรรมการ เกษตร การสาธารณสุข การศึกษา การทหาร การพาณิชย์ การยุติภาพ การอุตสาหกรรม ฯลฯ นอกจากนี้การบริหารก็เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งด้วย ซึ่งหมายความว่าขั้นตอนต่างๆ ในการบริหารเรียกว่า “กระบวนการการบริหาร” อันที่จริงกระบวนการบริหารเป็นแนวความคิดที่ได้มีการพัฒนาดังแต่อดีตซึ่งรู้จักกันในอักษรย่อว่า “POSDCORB” อักษรย่อดังกล่าวสามารถขยายความได้ ดังนี้ (๑) การวางแผน (Planning) (๒) การจัดองค์การ (Organizing) (๓) การจัดคนบุคคล (Staffing) (๔) การอำนวยการ (Directing) (๕) การประสานงาน (Coordinating) (๖) การรายงาน (Reporting) และ (๗) การงบประมาณ (Budgeting) ในปัจจุบันเนื่องจากการพัฒนาความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์กระบวนการบริหาร จึงได้เปลี่ยนจาก “POSDCORB” มาเป็น “POLE” ซึ่งก็คือ (๑) การวางแผน (Planning) (๒) การจัดองค์การ (Organizing) (๓) การเป็นผู้นำ (Leading) และ (๔) การประเมิน ผล (Evaluating) **อุทัย เลาหวิเชียร** ยังได้ให้ความหมายของการบริหารและกระบวนการของการบริหาร การบริหารเป็นคำกลางๆ ซึ่งอาจใช้กับการบริหารทั้งในภาครัฐ และภาคเอกชน การบริหารภาครัฐนิยมเรียกกันว่า “การบริหารรัฐกิจ” ส่วนการบริหารภาคเอกชนเรียกกันว่า “การบริหารธุรกิจ” ดังนั้น การบริหารรัฐกิจ ก็คือการบริหารภาครัฐ ซึ่งหมายถึง การบริหารซึ่งมีสาระ ดังนี้

๑. ครอบคลุมถึงกิจกรรมของฝ่ายบริหารในภาครัฐ
๒. หมายรวมถึงการกำหนดนโยบายและการนำ นโยบายไปปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐ
๓. ครอบคลุมถึงปัญหาเกี่ยวกับการพฤติกรรมของคน

และความร่วมมือของคนในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของภาครัฐ ซึ่งการบริหารรัฐกิจ หมายถึง

⁵จุฬา เทียนไทย, **การจัดการมุมมองนักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : แมคกรอฮิล, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

กิจกรรมนอกจากนี้การบริหารรัฐกิจในทางการ ศึกษายังมีอีกคำหนึ่งที่พบเห็นกันเสมอ คือ คำว่า “รัฐประศาสนศาสตร์” ซึ่งมีความหมายถึง วิชาที่เกี่ยวกับการบริหารรัฐกิจ รัฐประศาสนศาสตร์ จึงมีความหมายถึง ลักษณะวิชา (Discipline) นิยมเขียนว่า “Public Administration”⁶

สุทิน นพเกตุ ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้ การบริหารจัดการ หมายถึง การเสริมสร้างสังคมไทย ไปสู่สังคมที่ปลอดจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนเป็นสังคมที่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตสิทธิมนุษยชนและสุจริตชนแล้วนั้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือกระบวนการในการไปถึงเป้าหมายซึ่งต้องอาศัยการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนักและความสำนึกในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และการยกระดับสังคมไทยของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องซึ่งต้องมีการทุ่มเททั้งร่างกายและแรงใจอย่างจริงจังและต่อเนื่องแม้จะมีข้อจำกัดในด้านต่างๆ เช่น งบประมาณ บุคลากรแต่หากว่าเราได้มองข้ามหรือก้าวผ่าน และมีความเชื่อว่าสิ่งดีงามที่ได้กระทำต่อสังคมไทยนั้นจะนำมาซึ่งการรวมแรงรวมใจของทุกคนในสังคมไทยก็จะเป็นแรงบันดาลใจและกระบวนการที่ปราศจากสิ่งใดมาอุดหนุนในอุดมการณ์ในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม⁷

อานูภาพ อธิษันธ์ ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้ การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอน โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์การ โดยตระหนักถึงความสามารถ ความถนัดและความมุ่งหวัง ด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนด⁸

ชาร์เลส แฮนดี้ (Charles Handy) ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการไว้ดังนี้ การบริหาร หมายถึง การพัฒนาศักยภาพที่เริ่มต้นตั้งแต่การคัดเลือกบุคคลเข้ามาปฏิบัติงานในองค์การ ซึ่งต้องมีเกณฑ์เพื่อคัดเลือกที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมพร้อมที่จะแสดงบทบาทในชุมชนหรือสังคมและมีภาวะแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อองค์การ กล่าวคือ จำเป็นจะต้องพิจารณาตั้งแต่ภาวะเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี ตลอดจนพิจารณาถึงการมีระบบและโครงสร้างภายใต้กฎหมายและมีระเบียบที่จะต้องยึดเป็นแนวทาง

⁶อุทัย เลาหวิเชียร, รัฐประศาสนศาสตร์ : ลักษณะวิชาและมิติต่างๆ, (สำนักพิมพ์เสมอธรรม, ม.ป.ท.), หน้า ๑๔.

⁷สุทิน นพเกตุ, สิทธิมนุษยชนศึกษา ยุทธศาสตร์สู่การสร้างวัฒนธรรม วิถีชีวิตสิทธิมนุษยชนและสุจริตชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๕๙), หน้า ๕๑.

⁸อานูภาพ เลาหวิเชียร, บันดาวให้เป็นดาวรุ่ง, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๗.

ปฏิบัติ และยังรวมถึงการพิจารณา

สัมพันธภาพของกลุ่มหรือบุคคลภายในองค์กร **ทั้งหมดนี้มีผล**

กระทบต่อการทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพ

และเป็นจุดผลักดันให้องค์กรสามารถบริหารจัดการให้มีศักยภาพที่ดีได้⁹

ธนจรัส พูนสิทธิ ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานตามลำดับขั้นอันประกอบด้วย การวางแผน การจัดการ การอำนวยความสะดวก และการควบคุม

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์โดยอาศัยคนและทรัพยากรอื่น¹⁰

ประยุทธ์ เจริญสวัสดิ์ ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลใดๆ ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายใน (ทั้งที่เป็นคน วัสดุ เงินทุน ฯลฯ) ของกลุ่มหรือหน่วยงาน

เพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹¹

พิทยา บวรวัฒนา ได้กล่าวว่า การบริหารเป็นเรื่องของการนำเอากฎหมายและนโยบายต่างๆ ไปปฏิบัติให้เกิดผล ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าราชการที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ ด้วยความเที่ยงธรรมและอย่างมีประสิทธิภาพตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้¹²

ภาวิดา ธาราศิริสุทธิ ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศาสตร์ที่ต้องใช้ศิลป์และเทคนิคอย่างสูงเพื่อการวินิจฉัยตัดสินใจในกระบวนการวางแผน และการควบคุมการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพต่องานนั้น¹³

วิบูลย์ ไตรณะบุตร ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การจัดการ หรือการควบคุมกิจการต่างๆ ของรัฐ เช่น การบริหารการเงินของมูลนิธิ การบริหารกิจการภาษี การบริหารกิจการแพทย์ การบริหารที่ดินรกร้างว่างเปล่า การบริหารการก่อสร้าง การบริหารกิจการอุตสาหกรรม และอื่นๆ ที่เป็นงานที่เรียกกันในปัจจุบันว่า รัฐประศาสนศาสตร์¹⁴

⁹Charles Handy, *Understanding Organization*, (England : Glays Ltd, 1993), p. 5.

¹⁰ธนจรัส พูนสิทธิ, *การจัดการองค์กรและการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐.

¹¹ประยุทธ์ เจริญสวัสดิ์, *การบริหารงานบุคคล* (กรุงเทพมหานคร: กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

¹²พิทยา บวรวัฒนา, *การบริหารเชิงบูรณาการ*, (นนทบุรี : สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

¹³ภาวิดา ธาราศิริสุทธิ, *การบริหารโรงเรียนประถมศึกษา* (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๙.

¹⁴วิบูลย์ ไตรณะบุตร, *หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

มัลลิกา ต้นสอน ได้กล่าวว่า การบริหาร (Administration) หมายถึง การกำหนดแนวทางหรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยการ การสนับสนุน และการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ¹⁵

วัชร บวรณสิงห์ ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการทางสังคม ซึ่งพิจารณาได้เป็น ๓ ทาง คือ¹⁶

๑) ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นตอนของสายบังคับบัญชา

๒) ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาท ความรับผิดชอบและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย

๓) ทางปฏิบัติ

เป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์หรือร่วมทำปฏิกิริยาเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน

ฉลอง มาปรีดา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง รักษาดูแลและการดำเนินอาศัยปัจจัยต่าง ๆ อันได้แก่ คน เงิน

วัสดุสิ่งของที่เป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน ส่วนผู้บริหารคือ การที่ทำให้คนตั้งแต่ ๒

คนขึ้นไปมาร่วมกันทำงาน และให้งานสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

และเนื่องจากผู้บริหารเป็นที่พึ่งมอง เป็นแบบอย่างของผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนบุคคลทั่วไป¹⁷

ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การบริหารหรือการจัดการ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีเงินทุน เครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบด้วย¹⁸

บรรจบ เนียมมณี ให้ความหมายว่า การบริหารหมายถึง กิจกรรมต่างๆที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ หลายๆอย่างร่วมกัน โดยประกอบไปด้วยส่วนต่างๆดังนี้¹⁹

¹⁵มัลลิกา ต้นสอน, **การจัดการยุคใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กสเปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

¹⁶วัชร บวรณสิงห์, **การบริหารหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

¹⁷ฉลอง มาปรีดา ผ.ศ., **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗-๘.

¹⁸ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรปริทรรศน์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒.

- 1) บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป
- 2) ต้องมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน
- 3) ต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการกระทำร่วมกันเด่นชัด
- 4) วัตถุประสงค์นั้นๆต้องตรงกันในหมู่บุคคลผู้ร่วมกระทำการ

บุญทัน ดอกไธสง ได้ให้ความหมายว่า การบริหาร หมายถึง

การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร²⁰

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การบริหารจัดการ (Management Administration) การบริหารการพัฒนา (Development Administration) แม้กระทั่งการบริหารการบริการ (Service Administration)

แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย ๓ ส่วน คือ²¹

๑) ล้วนเป็นแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ

๒) มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ การคิด (Thinking) หรือการวางแผน (Planning) การดำเนินงาน (Acting) และการประเมินผล (Evaluating)

๓) มีจุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงเพิ่มขึ้น สำหรับส่วนที่แตกต่างกันคือ แต่ละคำมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการบริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขัน ความรวดเร็ว การตลาด การประชาสัมพันธ์ การจูงใจด้วยผลตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญเรื่องการบริหารรวมทั้งการพัฒนานโยบาย แผนงาน โครงการ (Policy, Plan, Program, Project) หรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ

¹⁹บรรจบ เนียมมณี, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖๑.

²⁰บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

²¹วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่องการอำนวยความสะดวกและการให้บริการแก่ประชาชน

ไซมอน (Simon) ได้กล่าวว่า การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน²²

แคมเบล (Campbell) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับบุคคลอื่น²³

ดอน (Don) ได้กล่าวว่า “Management” หมายถึง ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น²⁴

แชปแมน (Chapman) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การขับเคลื่อนงานภายในองค์กรให้เดินไปข้างหน้าโดยอาศัยผู้อื่นด้วยการเป็นผู้นำ การแนะนำ และการกระตุ้นความเพียรของผู้อื่นเพื่อสู่เป้าหมายขององค์กร และยังรวมถึงการให้กำลังใจการสื่อสาร การวางแผน และการจัดการ²⁵

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง การที่คนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมกันตั้งวัตถุประสงค์และมาร่วมกันทำกิจกรรมขององค์กรหรือหน่วยงาน ด้วยความสามารถ ด้วยศาสตร์ ด้วยศิลป์ ด้วยกลยุทธ์ และด้วยการบริหารงานที่ดี โดยนำเอาทรัพยากรมาพัฒนาและใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและเป็นที่พอใจของคนทุกฝ่าย

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

๑) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

สำหรับการบริหารจัดการนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความหมายของการบริหารจัดการตามแนวคิดของนักวิชาการ ดังนี้

²²Simon A Herbert, *Public Administration* (New York : Alfrcod A Kuopf, 1966), p. 3.

²³Campbell F Roald, *Introduction to Educational Administration*, (Boston : Allyn and Bacon, 1997), p. 6.

²⁴Don Hellriegel, *Management* 3rd ed, (Addison : Wesley Publishing Company, lmc1982), p. 6.

²⁵Chapman, *Supervisor Survival Kit*, 2nd ed, (California : Science Research Associates Inc., 1995), p. 3.

สำรวจ ขวณขม ได้กล่าวถึง ความหมายของการบริหารจัดการไว้ดังนี้ ได้อธิบาย ถึงการจัด การคืออะไร คำว่าการจัดการหรือที่บางคนเรียกว่าการบริหาร ซึ่งได้แยก ประเด็นสำคัญโดยสรุปได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการเป็นศิลปะของการใช้บุคคลอื่นทำงานให้องค์ การ จากความหมายนี้เมื่อพิจารณาแล้วเป็นการมองว่าสมาชิกในองค์การเป็นเช่น วัตถุสิ่งของที่จะต้องปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดแต่ในความเป็นจริงสมาชิกในองค์การ เป็นมนุษย์ที่มีความต้องการ มีความมุ่งหวังในความเจริญก้าวหน้า ในการปฏิบัติงานจำเป็นที่องค์การควรตอบสนองต่อสิ่งเหล่านั้น ทั้งนี้ เพื่อองค์การประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดจึงเห็นควรปรับปรุงคำว่า การจัดการใหม่ว่า การจัดการเป็นศิลปะของการใช้บุคคลอื่นทำงานให้องค์การโดยการตอบสนองความต้องการและจัดโ อภาสให้เขาเหล่านั้นเจริญก้าวหน้าในการทำงาน

ประเด็นที่สอง การจัดการเป็นกระบวนการที่กล่าวว่า การจัดการเป็นกระบวนการนี้มีความ สัมพันธ์กับการกำหนดจุดมุ่งหมายขององค์การและแปรเปลี่ยนจุดมุ่งหมายนั้นสู่การปฏิบัติจริงซึ่งความ หมายนี้ผู้จัดการ จะทำให้การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ขององค์การไปสู่เป้าหมายที่กำหนดโดยผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ (Systematic) มีการประสานงาน (Co-ordinated)

และความร่วมมือร่วมใจจากทรัพยากรมนุษย์ขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ ที่จะทำให้องค์การประสบความสำเร็จตามจุดมุ่ง หมายจะมีชื่อต่างๆ กันล้วนแต่มีความหมายแตกต่างกันไป เช่น Henri Fayol ได้แสดงทัศนะว่าการจัดการเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนงาน การจัดองค์การ การจัดบุคคลเข้าทำงานการสั่งการและการควบคุม

ประเด็นที่สาม การจัดการคือ กลุ่มของผู้จัดการในความหมายนี้องค์การเป็นบุคคลที่ทำหน้า ที่บริหาร คือ การจัดการกิจกรรมต่างๆ ในองค์การ เป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายขององค์การ และประสานงานให้สมาชิกในองค์การดำเนินไปในทิศทางที่เป็นเป้าหมายร่วมกัน คำว่ากลุ่มของผู้จัดการนั้นบ่งบอกว่ามีผู้จัดการหลายคนรวมกัน ทั้งนี้เพราะองค์การต่างๆ จะมีระดับการบริหารหลายระดับ อาทิ การจัดการระดับสูง การจัดการระดับกลาง และการจัดการระดับล่าง ซึ่งในแต่ละ ระดับที่กล่าวมา จะมีบุคคลสวมบทบาทเป็นผู้จัดการจึงทำให้เป็นคณะผู้จัดการหรือคณะผู้บริหารที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในองค์การ²⁶

สรุปได้ว่า แนวคิดของการบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินงานให้มีระบบ

ระเบียบ ขั้นตอน และวิธีการ เพื่อให้การดำเนินงานนั้นๆ

เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่องค์กรตั้งไว้

ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีนั้นมักจะเกิดจากประสบการณ์ทั้งของบุคลากรและผู้บริหารจัดการเองที่จะต้องเฝ้าอันวยต่อกัน

โดยส่วนใหญ่จะมีการบริหารจัดการและมีสายการบังคับบัญชาเหตุผลเพราะจะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น

๒) แนวคิดการบริหารแบบดั้งเดิม

แนวคิดการบริหารจัดการแบบดั้งเดิม (Classical Management Approach) เป็นทัศนะการบริหารโดยมุ่งที่ประสิทธิภาพขององค์การ ซึ่งจะเพิ่มความสำเร็จเซอร์โต (Certo)²⁷หรือเป็นทฤษฎีการบริหารจัดการที่มุ่งที่องค์กรโดยส่วนรวมตลอดจนวิธีการปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผล หลักสำคัญของแนวคิดนี้มี ๒ ประเด็น คือ

๑. มุ่งประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึงความสามารถในการผลิตผลลัพธ์ที่ต้องการด้วยการใช้ต้นทุนสำหรับทรัพยากรต่ำสุด

๒. มุ่งประสิทธิผล (Effectiveness) หมายถึงความสามารถขององค์การในการสร้างให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งในบางครั้งไม่ได้คำนึงถึงปริมาณของทรัพยากรที่ใช้ในกระบวนการบริหารจัดการ ซึ่งแนวคิดแบบดั้งเดิมนี้อาจประกอบไปด้วยการบริหารในแบบต่างๆ ดังนี้

๒.๑ การบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) เป็นทัศนะการจัดการซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ (ศาสตร์)

โดยใช้หลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากร

²⁶พรเพ็ญ อยู่บำรุง,

“งานวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการเทศบาลตำบลในเขตจังหวัดสมุทรสาคร”, (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

²⁷Certo, Samuetl C. (2000), *Modern Management*, (8th ed), (New Jersey : Prentice-Hill), P. 550.

ความเชี่ยวชาญในการทำงานและการผลิตจำนวนมาก **ซึ่งประกอบด้วย (๑)**

กฎของการเคลื่อนไหวและเครื่องมือการทำงานที่มีมาตรฐาน **(๒)**

การคัดเลือกและการฝึกอบรมแรงงานอย่างระมัดระวัง **และ (๓)**

การให้การสนับสนุนการบังคับบัญชาแรงงานที่เหมาะสม²⁸

การบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ถือว่าการบริหารจัดการแบบดั้งเดิม (Classical Management) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดนี้ได้แก่ เฟรดเดอริค, เฮนรี, และลีเลียน (Frederick W.Taylor Henry Gantt Frank and Lillian Gibreth & Harrington Emerson)

๒.๒ การบริหารจัดการแบบระบบราชการ (Bureaucracy)

เป็นรูปแบบองค์การที่ใช้หลักเหตุผล (logic) และประสิทธิภาพ (Efficient)

โดยยึดอำนาจหน้าที่ตามกฎระเบียบ (Order) ตรรกะ วิทยา (เหตุผล) และอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย (legitimate Authority) หรือเป็นรูปแบบองค์การในอุดมคติ ซึ่งกำหนดโดยนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ชื่อ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)²⁹

๒.๓ การบริหารจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Management Approach)

เป็นทัศนะการบริหารที่มุ่งเพิ่มความสำเร็จในองค์การโดยมุ่งที่บุคคลภายในองค์การ³⁰

หรือเป็นทัศนะความเป็นผู้นำซึ่งระบุถึงสิ่งที่ผู้นำควรทำและสิ่งที่ผู้นำควรเลี่ยง³¹

หรือเป็นแนวคิดด้านการบริหารจัดการ

ซึ่งมุ่งที่ลักษณะและผลกระทบของแต่ละบุคคลและพฤติกรรมกลุ่มในองค์การ

๒.๔ การบริหารจัดการเชิงปริมาณ (The Quantitative Management Approach)

เป็นแนวคิดการบริหารจัดการซึ่งนำเทคนิคทางคณิตศาสตร์ เครื่องมือสถิติ

และข้อมูลเพื่อช่วยในการแก้ปัญหาการบริหารจัดการ

การศึกษาเรื่องนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ในการวัดและการใช้สูตรคณิตศาสตร์เพื่อการแก้ปัญหาต่างๆ ตัวอย่างเช่น

ผู้บริหารฝ่ายอุตสาหกรรมใช้เทคนิคในการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ

ในการผลิตการพัฒนาตลาดในอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น อุตสาหกรรมเหล็ก การทอผ้า การค้าปลีก

²⁸Schmerhorn, John R. Jr., **Management**, (5th ed), (USA : John Wiley & Sons, 1999), p. 8.

²⁹Schmerhorn, John R. Jr., **James G. Hunt & Richard N. Osborn**, (USA : John Wiley & Sons, 2000), p. 1.

³⁰Certo, Samuel C., **Modern Management**, (8th ed), (New Jersey : Prentice-Hill, 2000), p. 550.

³¹Bateman. Thomas S. & Scott A. Snell, **Management : Building Competitive Advantage**, (4th ed), Boston : Lwin McGraw-Hill, 1999, p. 1.

การขนส่ง การดูแลรักษาสุขภาพ ฯลฯ

๒.๕ องค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)

องค์การซึ่งปฏิบัติการอย่างดีในการริเริ่มสร้างสรรค์ (Creating) การได้มาหรือครอบครอง (Acquiring) และการถ่ายทอด (Transferring) ความรู้และการปรับพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อความรู้ใหม่ๆ (New Knowledge)³² องค์การการเรียนรู้จะเน้นการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ การทดลองแนวความคิดใหม่ๆ

การเรียนรู้จากประสบการณ์และข้อมูลในอดีตการเรียนรู้จากประสบการณ์ของคนอื่น และการโอนถ่ายความรู้อย่างรวดเร็วผ่านองค์การผู้บริหารจึงต้องพยายามสร้างองค์การการเรียนรู้ สร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้

และสนับสนุนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกทั้งหลายขององค์การ ดังนั้น ปัจจัยที่สำคัญสำหรับองค์การการเรียนรู้มี ๕ ประการ คือ (๑) การคิดอย่างเป็นระบบ (Systems Thinking) (๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared Vision) (๓) ความท้าทายของโมเดลระดับความสามารถของสมอง (Challenging of Mental Models) ในการแก้ปัญหา (๔) การเรียนรู้เป็นจริง (Team learning) และ (๕) ความเชี่ยวชาญส่วนตัว (Personal Mastery)

อย่างไรก็ตามผู้บริหารในยุคปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆ อย่างต่ำ ๔ ประการคือ (๑) การเป็นโลกไร้พรมแดนหรือโลกาภิวัตน์ (Globalization) (๒) การขยายตัวเพิ่มขึ้นของผู้หญิงที่เข้ามาเป็นผู้บริหาร (๓) ความจำเป็นของการรักษาทักษะให้มีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และ (๔) ความสามารถในการปรับตัวที่เกิดการเคลื่อนไหวระหว่างงานกับองค์การทำให้ผู้บริหารของทุกองค์การจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของโลกที่กำลังเกิดขึ้น ดังนั้น การศึกษาและการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการของผู้บริหารและการเพิ่มทักษะในการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การต่างๆ จึงมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น³³

สรุปได้ว่า แนวคิดการบริหารแบบดั้งเดิม หมายถึง

การบริหารที่มององค์การโดยภาพรวมเป็นการสร้างองค์การให้ทันสมัยอยู่เสมอและความทันสมัยก็มักจะควบคู่ไปด้วยประสิทธิภาพและประสิทธิผลเป็นการบริหารที่คอยรองรับสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดในยุคปัจจุบันได้อย่างดีเยี่ยม

³²Certo, Samuel C, **Modern Management**, (8th ed), New Jersey : Prentice-Hill, 2000, p. 554.

³³ชาญชัย เจนครองธรรม, **หลักและทฤษฎีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามรัตนฟิล์ม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙๕-๔๑๔.

๓) แนวคิดและวิวัฒนาการของการบริหาร

การบริหารได้พัฒนามาในสองสายควบคู่กันมาในอดีต

การบริหารรัฐกิจหรือรัฐประศาสนศาสตร์มีวิวัฒนาการมาก่อนการบริหารในสายธุรกิจ

การบริหารรัฐกิจมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยการปกครองของจีน อินเดีย กรีก อียิปต์โบราณ

แต่นักวิชาการสมัยใหม่แบ่งวิวัฒนาการของทฤษฎีการบริหารรัฐกิจออกเป็น ๓ ระยะ

ระยะเริ่มต้น (๑๘๘๗ - ๑๙๔๕)

โดยเริ่มจากการจัดพิมพ์บทความทางวิชาการที่เป็นระบบของวูดโร วิลสัน (Woodrow Wilson) ชื่อ The Study of Public Administration ออกเผยแพร่และยังยกย่องให้วิลสัน

เป็นบิดาของวิชารัฐประศาสนศาสตร์อีกด้วย โดยบทความดังกล่าวมีสาระสำคัญสรุปว่า

๑. การบริหารรัฐกิจควรแยกออกจากการเมือง

๒. ข้าราชการประจำพึงดำเนินงานด้วยความรอบคอบ โดยยึดถือความต้องการของประชาชนเป็นหลัก

๓.

พยายามส่งเสริมให้ประชาชนและข้าราชการได้มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารเพื่อประโยชน์ในการควบคุมการบริหารของรัฐ

๔. การบริหารรัฐกิจเป็นศิลปะอย่างหนึ่งซึ่งบรรดาข้าราชการพึงแสวงหา

ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสำคัญของการบริหารรัฐกิจ คือประโยชน์สุขของประชาชน

ระยะกลาง (๑๙๔๕ - ๑๙๖๘)

เป็นยุคที่เน้นการศึกษาเรื่องมนุษย์สัมพันธ์ขบวนการและหน้าที่ของการจัดการองค์การอุปนิสัยและกรณีสิ่งแวดล้อมในการบริหารราชการเป็นยุคที่นักวิชาการทางบริหาร ๕ คน คือ เบอร์นาร์ด, ไซมอน, โรเบิร์ต, ดีไวท์ และนอร์ตัน (Chester Barnard, Herbert Simon, Robert Dahl, Dwight Waldo and Norton Long)

ได้เสนอทฤษฎีและแนวความคิดที่ทำนายและวิจารณ์ทฤษฎีการบริหารรัฐกิจอย่างมากมายกว้างขวาง เช่น ทฤษฎีของการจัดการธุรกิจ ทฤษฎีรัฐศาสตร์ เป็นต้น

ระยะปัจจุบัน (๑๙๖๘ - ปัจจุบัน) เริ่มขึ้นเมื่อได้มีการประชุมสัมมนาทางรัฐประศาสน

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๘ โดยนักรัฐประศาสนศาสตร์กลุ่มนี้ตัวเองว่า New Public Administration

หรือรัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายใหม่เป็นการพัฒนาทฤษฎีการบริหารรัฐกิจในสายของรัฐกิจในสายของรัฐศาสตร์ โดยมีสาระสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. สนใจเรื่องที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

๒. สนใจค่านิยม นั่นคือ นักบริหารไม่ควรเป็นกลางทางการเมือง

๓. สนใจความเสมอภาคทางสังคม นักบริหารต้องเห็นใจผู้ที่เสียเปรียบในสังคม

๔.

สนใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงนักบริหารต้องเป็นผู้ริเริ่มในการเปลี่ยนแปลงให้ความเสมอภาคทางสังคมประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้

ในยุคปัจจุบันนักวิชาการทางการบริหารยังมุ่งสนใจเรื่องพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์มากขึ้น เน้นการนำความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานและเน้นการพัฒนาองค์การเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม

วิวัฒนาการการจัดการอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ระยะ ดังนี้

ระยะที่หนึ่ง การจัดการตามแบบนี้ บางครั้งเรียกว่า Classic School หมายถึง

การจัดการที่มีระบบโดยศึกษาหาเหตุผล เพื่อหาวิธีการที่ดีที่สุดจากการทำงานนั้น

วิธีการสำคัญเบื้องต้นของการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ คือ (๑) พัฒนาหลักการทำงานให้ดีขึ้น (Develop Principles of Work) (๒) กำหนดมาตรฐานในการทำงาน (Standard of Work) และ (๓) กำหนดเครื่องมือในการควบคุมงาน (Control of Work)

นักทฤษฎีที่สำคัญในยุคนี้ ได้แก่ เฟรดดริค เทลเลอร์ (Frederick W. Taylor) ซึ่งผลงานที่มีชื่อเสียงที่สุดของเทลเลอร์ คือ “The Principles of Scientific Management” (การจัดการแบบวิทยาศาสตร์) หลักสำคัญของการจัดการตามทฤษฎีของเทลเลอร์ คือ

๑. พัฒนาระบบการทำงานเป็นแบบวิทยาศาสตร์
๒. เลือกคนงานโดยอาศัยวิธีการวิทยาศาสตร์
๓. ให้การอบรมการจัดการแบบวิทยาศาสตร์แก่คนงาน
๔. จัดให้มีการประสานสัมพันธ์อย่างดีระหว่างคนงานกับฝ่ายจัดการ Henri

Fayol (๑) การวางแผน (to Plan) (๒) การจัดองค์การ (to Organize) (๓) การบังคับบัญชา (to Command) (๔) การประสานงาน (to Coordinate) และ (๕) การควบคุม (to Control) นอกจากนี้ เฟย์โยยังได้เสนอรูปแบบการบริหารในลักษณะของลำดับหน้าที่ต่างๆ แบ่งการดำเนินธุรกิจเป็นกิจกรรมด้านต่างๆ เช่น ด้านเทคนิค ด้านพาณิชย์ ด้านการเงิน ด้านความมั่นคง ด้านการบัญชี และด้านการบริหาร เป็นต้น เฟย์โย ได้กำหนดหลักการบริหาร ๑๔ ประการได้แก่ (๑) การแบ่งงานกันทำ (๒) อำนาจหน้าที่ในการทำงาน (๓) ระเบียบวินัย (๔) เอกภาพในการบังคับบัญชา (๕) เอกภาพในการสั่งการ (๖) ประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นรองประโยชน์ขององค์กร (๗) การให้ผลประโยชน์ตอบแทน (๘) การรวมอำนาจ (๙) สายการบังคับบัญชา (๑๐) ระเบียบข้อบังคับและคำสั่ง (๑๑) ความเสมอภาค (๑๒) ความมั่นคงในการทำงาน (๑๓) ความคิดริเริ่ม และ (๑๔) ความสามัคคี Henry L. Gantt เป็นเพื่อนร่วมงานกับ Taylor

ในยุคเริ่มต้นต่อมาได้เสนอแนวความคิดทางการบริหารของตนเองเป็นผู้ริเริ่มใช้ระบบแผนภูมิสำหรับการจัดทำตารางเวลาของการผลิต ซึ่งปัจจุบันยังใช้อยู่ เรียก “Gantt’s Chart”

และได้เสนอต่อการบริการด้านต่างๆ เช่น (๑)

คนเป็นปัจจัยสำคัญของการบริหารซึ่งต้องสนใจกระตุ้นให้รู้หน้าที่ของแต่ละคน (๒)

การฝึกอบรมเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของฝ่ายจัดการ (๓)

การกำหนดภาระหน้าที่การงานเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องจัดทำ (๔)

ต้องจัดความสมดุลของอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ และ (๕)

แผนงานและการควบคุมต้องจัดให้เหมาะสมกับวิธีการและผลงานที่หวังจะได้รับ

กูลิค และเออร์วิค (Luter Gulic & Lyndall Urwick) มีความเห็นว่า การบริหาร จะมีประสิทธิภาพได้เมื่อมีการแบ่งงานตามความถนัดและความเหมาะสม

โดยได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารอันมีชื่อเสียง คือ POSDCORB ไว้ในหนังสือ “Paper on the Sciences of Administration” ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย

P = Planning คือ การวางแผน

O = Organizing คือ การจัดองค์การ

S = Staffing คือ การสรรหาคนเข้าทำงาน

D = Directing คือ การอำนวยการ

Co = Co-ordination คือ การประสานงานของคนและหน่วยงานต่างๆ

R = Reporting คือ การรายงานผลการปฏิบัติงาน

B = Budgeting คือ การจัดงบประมาณของหน่วยงาน

เวเบอร์ (Weber) เสนอรูปแบบการบริหารแบบราชการ Bureaucracy ว่าวิธีที่ดีที่สุดโดย

มีหลักการดังนี้

๑. การบริหารยึดหลักการจัดสายการบังคับบัญชา

๒. ยึดหลักการแบ่งสายงานตามความชำนาญ

๓. กำหนดกฎเกณฑ์ในการทำงานที่แน่นอนเป็นลายลักษณ์อักษร

๔. การไม่คำนึงถึงตัวบุคคล

๕. ยึดหลักความมีเหตุผลในการบรรจุแต่งตั้งผู้ปฏิบัติงาน

๖.

ยึดหลักความรู้ความสามารถในการเลือกคนเข้าทำงานและกำหนดเงินเดือนและสนับสนุนให้ทำงานเป็นอาชีพ

ระยะที่สอง การจัดการตามแนวมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Approach)

การจัดการตามแนวมนุษยสัมพันธ์ ได้รับความสนใจมากในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

ซึ่งเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ

การจัดการตามแนวนี้นับว่าได้นำมาพิจารณาในเรื่องความสำคัญของบุคคลในฐานะเป็นองค์ประกอบของการบริหาร พิจารณามูลค่าของบุคคลในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงคือเป็นพลวัต (Dynamic) แทนการพิจารณาในลักษณะเป็นเพียงองค์ประกอบทางกายภาพ (Physical) ขององค์การ ผลการศึกษาในด้านนี้ที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ การทดลองที่เรียกว่า “Hawthorne Experiment” โดย Elton Mayo และคณะ ณ บริษัท Western Electric Company ที่เมืองชิคาโก สหรัฐอเมริกา

ระยะที่สาม การจัดการตามแนวทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ (Modern Organization Theory)

การจัดการตามแนวนี้นับว่า การจัดการตามแนวโครงสร้าง

เกิดขึ้นเพื่อขจัดช่องว่างระหว่างการจัดการตามแนววิทยาศาสตร์เน้นวิธีการหน้าที่การทำงาน

และผลผลิตเป็นสำคัญเน้นการศึกษาองค์การตามรูปแบบ (Formal Organization)

กับการจัดการตามแนวนิยมสัมพันธ์ที่เน้นการศึกษาองค์การอุปนัย (Informal Organization)

การศึกษาโดยประสานทั้งสองเข้าด้วยกันโดย Amitai Etzioni เรียกว่า Structuralist Approach

โดยมีแนวคิดว่า

แม้ว่าการจัดการเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อนแต่ก็สามารถแก้ไขได้ไม่ควรแก้ปัญหาโดยวิธีตัดสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกไปความยุ่งยากเหล่านี้ได้แก่ ความขัดแย้งของความต้องการขององค์การกับปัจเจกชน

ระหว่างวินัยกับความมีอิสระ ระหว่างความสัมพันธ์ที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการ

และระหว่างคนงานกับระเบียบวิธีการจัดการ เป็นต้น การศึกษาตามแนวการจัดการแบบโครงสร้างนี้

ได้พิจารณาถึงระบบพฤติกรรมในการทำงาน และองค์การแบบราชการ (Bureaucracy)

ตามข้อเสนอของเวบบ์ นอกจากนี้ยังได้เน้นถึงการศึกษาในด้านการวินิจฉัยสั่งการ

โดยนำความรู้ทางคณิตศาสตร์เชิงปริมาณ (Quantitative)

เพื่อช่วยให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลและมีหลักเกณฑ์มากขึ้นในสภาวะการณ์ต่างๆ กัน

ระยะที่สี่ การจัดการตามแนวพัฒนาการบริหาร (Administration Development)

แม้ว่าการศึกษาตามแนวการจัดการแผนใหม่จะพยายามแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องของทฤษฎีเก่าๆ

แล้วก็ตาม แต่ทฤษฎีการบริหารก็ยังไม่สามารถนำไปใช้ได้ในท้องถิ่นต่างๆ ได้

จึงเกิดแนวการศึกษาใหม่ที่เรียกว่า “การจัดการตามแนวพัฒนาการบริหาร”

ขึ้นเพื่อให้สามารถนำไปตอบสนองความต้องการการพัฒนาในประเทศด้อยพัฒนาต่างๆ

ที่มีปัญหาความด้อยทางการบริหารโดยได้เสนอทฤษฎีการบริหารใหม่ๆ ขึ้น

ที่มุ่งเน้นให้เกิดการสร้างสรรค์หรือการดัดแปลงและแก้ไขเพื่อก่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ

ขึ้นซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาประเทศ การศึกษาตามแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ

ตามแนวพัฒนาการบริหารนี้มักเน้นเรื่องการปรับปรุงหรือปฏิรูประบบบริหารที่มีอยู่ให้ก้าวหน้าและเห

มาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ฉะนั้นการศึกษาการบริหารตามแนวนี้นี้จึงมุ่งถึงสภาพของสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป รวมทั้งอิทธิพลและข้อจำกัดต่างๆ

ที่มีผลกระทบต่อการบริหารที่จะเป็นส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเมื่อสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไป

การบริหารนั้นก็ต้องปรับปรุงกลไกให้รับกับงานเก่าและงานใหม่ด้วยสิ่งเหล่านี้ช่วยให้เกิดกระบวนการพัฒนาบริหารขึ้นเป็นแนวความคิดและทฤษฎีที่สำคัญยิ่งในระบบการบริหารที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

สรุปได้ว่า แนวความคิดและวิวัฒนาการของการบริหาร หมายถึง ลำดับขั้นของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ระบบแนวคิดและทฤษฎีให้เข้ากับยุคสมัย ใกล้เคียงกับการปฏิบัติงานจริงมากที่สุด เพื่อให้เกิด ความถูกต้อง เหมาะสม กับสภาพพื้นที่และสภาพองค์การ ในสมัยปัจจุบัน

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการ

๑) กระบวนการบริหารจัดการ

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับกระบวนการบริหาร ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการไว้ดังนี้

ดิน ปรัชญพฤทธิ์ ได้เสนอภารกิจสำคัญในการบริหารไว้ ๗ ประการ คือ

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดโครงการอย่างกว้างๆ ว่ามีอะไรที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับขั้น แนววิธีปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้น ก่อนลงมือปฏิบัติการ

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจนพร้อมด้วยกำหนดลักษณะ และวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับขั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นลงไป

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าว รวมทั้งแต่การแสวงหาคนมาทำงานการบรรจุ การแต่งตั้ง การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคคล การบำรุงขวัญการเลื่อนขั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงาน การบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดี และมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป

๔. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การอำนวยการ หรือการวินิจฉัยสั่งการหลังการได้วิเคราะห์ และพิจารณาโดยรอบคอบรวมทั้งติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ

๕. การประสานงาน (Co-ordinating) หมายถึง การประสานงาน หรือติดต่อ

สัมพันธ์กับหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กร เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน

สามารถทำงานประสานความกลมกลืนกันเพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การ

๖. การรายงาน Reporting) หมายถึง

การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาหรือยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งบนและล่าง เพื่อทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ

สะดวกแก่การประสานงานอื่นจะเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน

ตลอดจนเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจไปในตัวด้วย

๗. การงบประมาณ Budgeting) หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร หรือการทำงานประมาณการเงิน

วางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงินการบัญชี

และการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบและรัดกุม

ลูเธอร์ กุลlick และลินดัล เออร์วิก (Luther Gulick and Lyndall Urwick)

ได้นำหลักการบริหารจัดการของ ฟาไฮล์มาปรับปรุงประยุกต์กับการบริหารราชการ

ในที่สุดได้คำตอบสั้นๆ คือ PO SDCORB ซึ่งหมายถึงกระบวนการบริหาร ๗ ประการ คือ

๑. P=Planning หมายถึง การวางแผนเป็นการกำหนดโครงการอย่างกว้างๆว่าจะทำอะไรบ้าง เพื่ออะไร มีแนวทางปฏิบัติอย่างไร การวางแผนจะต้องทำก่อนการลงมือปฏิบัติ

๒. O=Organizing หมายถึง การจัดการองค์การ กล่าวคือ เป็นการจัดสายงานแบ่งแยกอำนาจการบริหารให้ผู้ปฏิบัติงานทราบบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน เพื่อจะได้ทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์

๓. S=Staffing หมายถึง การจัดหาบุคคลเป็นการบริหารงานทางด้านบุคคล อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดีการประเมินผลการทำ งาน และการให้พ้นจากงาน

๔. D=Directing หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการบอกทิศทางการทำงานเสนอแนะวิธีการทำงานหลังจากที่ได้วิเคราะห์อย่างรอบคอบแล้วว่า ควรจะทำอะไรบ้าง อย่างไร ไปในทิศทางใด

๕. Co=Coordinating หมายถึง การประสานงาน อันได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยและบุคคลในตำแหน่งต่างๆ ให้สามารถทำงานร่วมกันได้ซึ่งอาจจะต้องใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การสื่อสารการกำหนดระเบียบแผนในการทำงาน เป็นต้น

³⁴ดิน ปรัชญพฤทธิ์, บทบาทของผู้บริหารฝ่ายทรัพยากรบุคคลในการบริหารผู้มีวิมุติสามารถ, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

๖. R=Reporting หมายถึง การรายงาน การทำงานทุกอย่างจะมีการรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนขึ้นไปว่าตนเองได้ทำอะไรบ้าง อย่างไร ได้ผลประการใด

๗. B=Budgeting หมายถึง การจัดทำงานประมาณค่าใช้จ่ายให้ถูกต้องเหมาะสมกับกิจกรรม³⁵

วิโรจน์ สารรัตนะ ได้กล่าวถึง กระบวนการบริหาร ควรประกอบด้วย ๔ ประการ คือ

๑. การวางแผน หมายถึง

หน้าที่ทางการบริหารในการกำหนดจุดหมายและการตัดสินใจเลือกวิธีการที่ดีที่สุดที่จะทำให้บรรลุจุดหมายนั้น

๒. การจัดองค์การ หมายถึง กำหนดอำนาจหน้าที่และตำแหน่งต่าง ๆ อย่างชัดเจน

๓. การนำ หมายถึง ความพยายามทำให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์การ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

๔. การควบคุม หมายถึง การมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในองค์การได้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานหรือจุดหมาย มุ่งเน้นให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ลง³⁶

อองรี ฟาโยล (Fayol Henri)

เป็นบุคคลแรกที่วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบมูลฐานของการจัดการปัจจุบันเรียกว่ากระบวนการบริหารจัดการ มี ๕ ประการ (POCCC) ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) คือ

การศึกษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์ในอนาคตแล้ววางแผนเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติไว้

๒. การจัดองค์การ (Organizing) คือ

การจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์การออกเป็นหน่วยงานย่อยๆ

กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน การจัดสรรคนเข้าทำงานในตำแหน่งงานต่างๆ

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) คือ

³⁵Gulick L. and Urwick J., **Papers on the Science of Administration**, (New York : Institute of Public Administration, 1973), pp. 18-19.

³⁶วิโรจน์ สารรัตนะ, **การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

การสั่งให้คนทำงานตามที่มอบหมายงานให้ทำบังคับบัญชาให้พนักงานทำงานตามภารกิจของหน่วยงาน

๔. การประสานงาน (Coordination) คือ การดูแลควบคุมและอำนวยความสะดวกให้ผู้ทำงานสามารถได้โดยสะดวกเต็มความสามารถ

๕. การควบคุม (Controlling) คือ การควบคุมให้งานดำเนินไปตามแผนที่วางเอาไว้ตรวจสอบให้ผลการปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

หลักการในการบริหารหรือการจัดการนั้น

ควรมีความยืดหยุ่นและสามารถประยุกต์ใช้ได้กับนักบริหารทุกระดับในองค์การ เรียกว่า

หลักการจัดการสากล ๑๔ ข้อ (Fayol's 14 Principle of Management) ดังนี้

๑. หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of Work)

โดยคำนึงถึงความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialization) ของแต่ละคน

๒. หลักอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) โดยให้สอดคล้องกับระดับความรับผิดชอบตามตำแหน่งงานนั้นๆ

๓. หลักระเบียบวินัย (Discipline) พนักงานต้องยอมรับและเชื่อฟังในกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับที่องค์กรกำหนดขึ้น

๔. หลักเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command)

ในการทำงานผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนจะต้องรับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น

๕. หลักทิศทางการทำงานอย่างเดียวกัน (Unity of Direction)

ในการทำงานทุกกลุ่มหรือทุกหน่วยงานในองค์การควรดำเนินการภายใต้แผนงานและทิศทางการทำงานที่ชัดเจนอย่างเดียวกัน

๖. หลักผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นรองผลประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of Individual Interests the General Interest) ในการทำงานผลประโยชน์ขององค์การต้องมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตัวโดยคำนึงถึงความสำเร็จขององค์การเป็นสำคัญ

๗. หลักการจ่ายค่าตอบแทนการทำงานที่เป็นธรรม (Remuneration) พนักงานต้องได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรมเหมาะสมกับสภาพค่าครองชีพและความพอใจสูงสุดของทั้งฝ่ายคนงานและนายจ้าง

๘. หลักการรวมอำนาจ (Centralization) หมายถึง

การให้มีศูนย์รวมการตัดสินใจและการควบคุมอยู่ที่ส่วนกลาง

และให้มีการกระจายอำนาจหน้าที่ที่เหมาะสมสอดคล้องและพอเหมาะกับองค์การนั้น ๆ

๙. หลักสายการบังคับบัญชา (Scalar Chain)

ควรกำหนดลำดับสายของการบังคับบัญชาแต่ละหน่วยงานในองค์การให้ชัดเจน

ลดหลั่นกันไปตามลำดับ จากระดับสูงสุดลงมาถึงระดับต่ำสุดขององค์การ ไม่คลุมเครือ

หรือก้าวร้าวกัน

๑๐. หลักของความมีระเบียบ (Order) ทุกสิ่งทุกอย่างควรมีระเบียบแบบแผนการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ที่จะต้องพิจารณาจากคุณสมบัติที่เหมาะสม

๑๑. หลักความเสมอภาค (Equity) หมายถึง
ผู้บริหารควรยึดหลักการจัดการบนพื้นฐานของความยุติธรรม
ความมีเมตตากรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยทั่วถึงทั้งองค์
การปราศจากการลำเอียง

๑๒. หลักความมั่นคง (Stability of Tenure of Personnel)
ฝ่ายบริหารควรสร้างความรู้สึกในเรื่องความมั่นคงในหน้าที่การงานและรักษาพนักงานที่มีคุณภาพไว้
ของค์การเพื่อลดอัตราการออกจากงานให้น้อยลง

๑๓. หลักความคิดริเริ่ม (Initiative) เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีความคิดริเริ่มสร้าง
สรรค์และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์การ

๑๔. หลักความสามัคคี (Esprit de Corps) ส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพนักงาน
ด้วยการทำงานเป็นทีมและมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเพื่อให้เกิดเอกภาพทั้งองค์การ³⁷

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึง
การบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other
people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี ๕
ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ

๑. P คือ Planning หมายถึง การวางแผนเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จ
ที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

๒. O คือ Organizing หมายถึง คือ
การจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมี
การแบ่งงานกันทำ และการกระจายอำนาจ

๓. S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร
และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

๔. D คือ Directing หมายถึง
การอำนวยความสะดวกในการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
และต้องมีภาวะผู้นำ

๕. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล

³⁷Fayol, Henri, **General and Industrial Management**, (London : Pittman & Sons, 1964),
p. 39.

เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร
รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร³⁸

ธีระรัตน์ กิจจารักษ์ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารไว้ ๕ ประการ คือ

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง

การวางแผนหรือโครงการสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคตให้ตรงเป้าหมายที่ต้องการ
โดยกำหนดงานที่จะทำวิธีการ และวัตถุประสงค์ ของงานนั้นๆ ไว้ล่วงหน้า

๒. การแสวงหา การกำหนดตัวบุคคลและอุปกรณ์ (Allocation) หมายถึง การแสวงหา

กำหนดตัวบุคคล และวัสดุทุกชนิดที่จำเป็นในการปฏิบัติงานตามแผน

เพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๓. การเสริมกำลังบำรุง (Stimulation) หมายถึง การบำรุงขวัญ กระตุ้น

และส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผลงานดีทั้งปริมาณและคุณภาพ

๔. การประสานงาน (Co-Ordination) หมายถึง

การจัดให้หน่วยงานย่อยทุกหน่วยงานพบปะปรึกษาหารือกัน

เพื่อให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือทราบเรื่องการปฏิบัติงานของผู้อื่น

และเพื่อให้งานสัมพันธ์ไม่ขัดแย้งกัน โดยยึดเป้าหมายขององค์การเป็นหลัก

๕. การประเมินผลงาน(Evaluation)หมายถึง

การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะให้ทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้น

เพื่อหาแนวทางแก้ไขทุกระยะและประเมินผลขั้นสุดท้ายเพื่อทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้น

เพื่อหาแนวทางแก้ไขทุกระยะและประเมินผลขั้นสุดท้าย

เพื่อเปรียบเทียบผลงานกับผลงานที่ควรจะได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อวางแผนใหม่สำหรับการปฏิบัติงานในอนาคต³⁹

สรุปได้ว่า หลักการบริหารงานโดยทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน

และองค์กรต่างๆประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร หรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร

การสรรหาบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน

การงบประมาณ หลักการเหล่านี้สามารถทำให้องค์กรทุกองค์กรล้วนแล้วแต่ประสบความสำเร็จ

และมีประสิทธิภาพ

³⁸พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีในการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓-๕.

³⁹ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, **เอกสารคำสอนวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัย :**
คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

๒) การบริหารงานแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์

การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Management for Results) คือ การบริหารโดยมุ่งเน้นผลลัพธ์คือความสัมฤทธิ์ผลเป็นหลักโดยใช้ระบบการประเมินผลงานที่อาศัยตัวชี้วัดเป็นตัวสะท้อนผลงานให้ออก มาเป็นรูปธรรม ซึ่งผลการประเมินจะนำมาใช้ในการตอบคำถามถึงความคุ้มค่าในการทำงานใช้แสดง ผลต่อสาธารณะ และเพื่อปรับปรุงกระบวนการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ผู้ดำเนินการวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าสูตรของการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานดังภาพที่ ๒.๑ ต่อไปนี้

$$\text{ผลสัมฤทธิ์ (Results)} = \text{ผลผลิต (Outputs)} + \text{ผลลัพธ์ (Outcomes)}$$

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบการบริหารงานแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์⁴⁰

การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์จะเน้นที่ผลลัพธ์ (Outcomes) ของงาน โดยจะให้ความสำคัญกับการกำหนดพันธกิจและวัตถุประสงค์ของโครงการ/งาน เป้าหมายที่ชัดเจน การกำหนดผลผลิตและผลลัพธ์ที่ต้องการของทุกโครงการในองค์กรนั้น ให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์กร มีการกำหนดตัวชี้วัดผลการทำงานหลัก (Key Performance Indicator - KPI) ไว้อย่างชัดเจนเป็นที่เข้าใจของทุกคนในองค์กร การวัดความก้าวหน้าการปฏิบัติงานโดยใช้ตัวชี้วัด การยืดหยุ่นในการบริหารและสนับสนุนทรัพยากรแก่ผู้บริหารระดับล่างอย่างเหมาะสมการประเมินผล การปฏิบัติงานและให้ค่าตอบแทนตามผลงาน ตลอดจนถึงการปรับปรุงพัฒนาให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และตรงตามความต้องการของลูกค้าคือประชาชน

ปัจจัยหลักพื้นฐานที่ทำให้การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์ประสบความสำเร็จคือ การมีระบบข้อมูลที่เที่ยงตรงเชื่อถือได้ไม่ว่าจะเป็นระบบข้อมูลตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงาน เพื่อให้ทราบความคืบหน้าของการปฏิบัติงานหรือระบบการเงินและบัญชีที่สามารถให้ข้อมูลแยก รายการโครงการเพื่อให้ทราบต้นทุน

ทุนค่าใช้จ่ายในแต่ละงานการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องจะช่วยให้ผู้บริหารทุกระดับตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง

การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์เป็นการจัดหาให้ได้ทรัพยากรการบริหารมาด้วยความประหยัด (Economy) คือ การใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดในการผลิตโดยใช้ปัจจัยนำเข้า (Input) ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรในการผลิตด้วยราคาที่ต่ำที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

⁴⁰สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์, (มปท. : ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๔.

ถือเป็นหลักสำคัญของนักบริหารที่ดีการไม่ประหยัดจะเกิดขึ้นบ่อยครั้งในกรณีของการมีคณงานมากกว่าปริมาณงาน หรือใช้อุปกรณ์เครื่องมือที่ราคาแพง

หรือคุณภาพสูงเกินความจำเป็นความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) คือ การเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยนำเข้า (Input) กับผลผลิต (Output) ได้แก่

การสร้างผลผลิตในระดับที่สูงกว่าปัจจัยนำเข้า

เข้าความมีประสิทธิภาพสามารถวัดได้โดยนำปัจจัยนำเข้าหารด้วยผลผลิตจริงหากได้ค่าน้อยแสดงว่ามีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นมากกว่าการเพิ่มขึ้นของปัจจัยนำเข้า ซึ่งหมายถึง องค์การดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพ

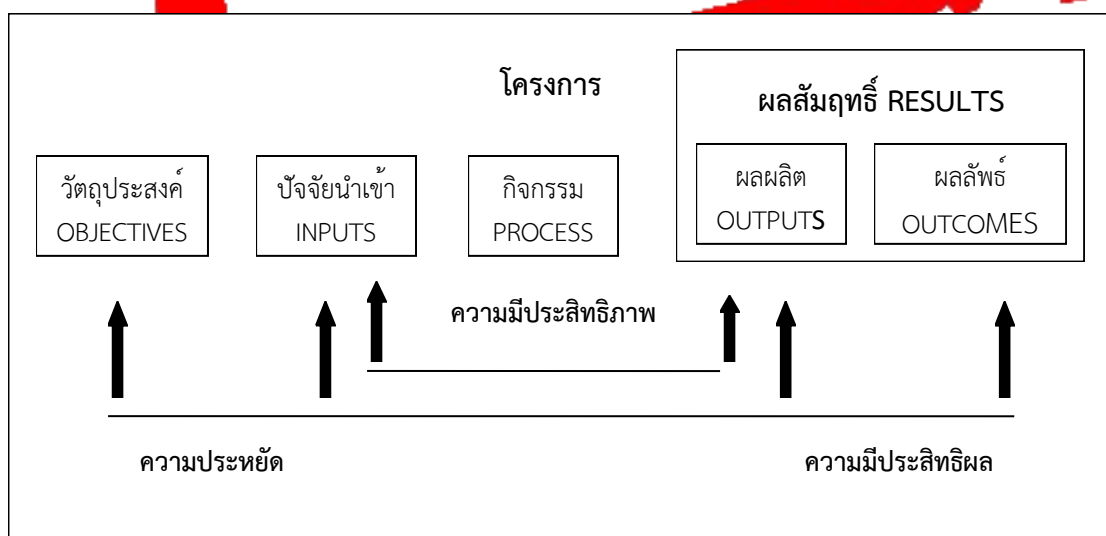
ภาพสัดส่วนต่อไปนี้อาจทำได้ขึ้นได้โดยการปรับปรุงผลิตภาพ (Productivity) คือ

การทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นในขณะที่ปัจจัยนำเข้าคงที่หรือโดยการประหยัด (Economizing) คือ

รักษาระดับผลผลิตให้คงที่แต่จะลดปัจจัยนำเข้าลงความมีประสิทธิภาพ (Effectiveness) คือ

การเปรียบเทียบระหว่างวัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ของโครงการ ซึ่งหมายถึง ระดับของการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ล่วงหน้าของโครงการนั้นๆ

ว่าได้ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพียงไรความมีประสิทธิภาพมีความเกี่ยวข้องกับผลผลิตและผลลัพธ์ดังแผนภาพที่ ๒.๒ ต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดการวัดผลการปฏิบัติงานในการบริหารแบบผลสัมฤทธิ์⁴¹

วัตถุประสงค์ (Objectives) หมายถึง

เป้าหมายของผลสัมฤทธิ์ของงานที่ต้องการทั้งในระยะสั้น กลาง หรือระยะยาว

ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิต การให้บริการหรือการปฏิบัติงาน

เช่น เงินทุน คน อาคาร เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยี ทรัพยากรทางปัญญา กฎ ระเบียบ และการรักษาชื่อเสียงขององค์กร เป็นต้น

ผลผลิต (Outputs) ผลงานหรือบริการที่องค์กรนั้นจัดทำขึ้น

โดยกิจกรรมที่ให้เกิดผลงานนั้นจะอยู่ภายใต้การควบคุมขององค์กร เช่น

การออกใบอนุญาตการออกหนังสือสำคัญ ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษา หรือการหางานให้ผู้ว่างงาน เป็นต้น

ผลลัพธ์ (Outcomes) ผลกระทบที่เกิดจากผลผลิตหรือผลงานที่ได้ทำขึ้น

ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อผู้รับบริการอันเนื่องจากการดำเนินการ เช่น

ผู้รับบริการได้รับใบอนุญาต ซึ่งเป็นผลให้การประกอบอาชีพมั่นคงขึ้น

บัตรประชาชนที่ได้รับสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นที่พอใจ

คนไข้หายป่วยกลับบ้านไปทำงานต่อได้และมีสุขภาพแข็งแรงเป็นต้น

องค์กรที่ใช้ระบบบริหารโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์จะมีลักษณะทั่วไป ดังนี้

๑. มีพันธกิจ วัตถุประสงค์ขององค์กรที่ชัดเจน

และมีเป้าหมายที่เป็นรูปธรรมโดยเน้นที่ผลผลิตและผลลัพธ์

ไม่เน้นกิจกรรมหรือการทำงานตามกฎระเบียบ

๒.

ผู้บริหารทุกระดับในองค์กรต่างมีเป้าหมายของการทำงานที่ชัดเจนและเป้าหมายเหล่านั้นจะสั้น

กระชับ ไม่คลุมเครือและเป็นเป้าหมายที่มีฐานมาจากพันธกิจขององค์กร

๓. เป้าหมายจะวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม

โดยมีตัวชี้วัดที่สามารถวัดได้เพื่อให้สามารถติดตามผลการปฏิบัติงาน

และสามารถเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับองค์กรอื่นที่มีลักษณะงานที่เทียบเคียงกันได้

๔. การตัดสินใจในการจัดสรรงบประมาณให้หน่วยงานหรือโครงการต่างๆ

จะพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก ซึ่งจะสอดคล้องกับการให้ค่าตอบแทน

สวัสดิการและรางวัลแก่เจ้าหน้าที่ที่จะประเมินจากผลการปฏิบัติงานเป็นหลัก

๕.

เจ้าหน้าที่ทุกคนรู้ว่งานที่องค์กรคาดหวังคืออะไรทุกคนในองค์กรจะคิดเสมอว่างานที่ตนทำอยู่นั้น

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

เพื่อให้เกิดผลอย่างไรผลที่เกิดขึ้นจะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของโครงการและองค์การอย่างไรและทุกคนรู้สึกรับผิดชอบต่อผลงานที่ได้กำหนดไว้อย่างเหมาะสมกับกำลังความสามารถของแต่ละคน

๖. มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ การบริหารเงิน

บริหารคนสู่หน่วยงานระดับล่างเพื่อให้สามารถทำงานบรรลุผลได้อย่างเหมาะสมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้บริหารระดับต้น ระดับกลาง

ซึ่งเข้าใจถึงปัญหาเป็นอย่างดีได้เป็นผู้แก้ไขปัญหาและสะสมประสบการณ์เพื่อก้าวสู่ผู้บริหารระดับสูง นอกจากนี้จะช่วยลดปัญหาข้อขัดข้องที่ทำให้การทำงานล่าช้าลดขั้นตอนการทำงานยังเพิ่มความยืดหยุ่นและประสิทธิภาพในการทำงานอีกด้วย

๗. มีระบบสนับสนุนการทำงาน ในเรื่องระเบียบการทำงาน สถานที่ อุปกรณ์ในการทำงาน เช่น มีระเบียบที่สิ้น กระชับในเรื่องที่จำเป็นเท่านั้น มีสถานที่ทำงานที่สะอาดเป็นระเบียบ และมีเทคโนโลยีสารสนเทศที่สนับสนุนให้สามารถตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่ถูกต้องและให้บริการได้อย่างรวดเร็วทันเวลา

๘. มีวัฒนธรรมและอุดมการณ์ร่วมกันในการทำงานที่สร้างสรรค์ เป็นองค์การที่มุ่งมั่นจะทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นองค์การที่เรียนรู้เปิดกว้างต่อความรู้ใหม่ๆ และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม เป็นองค์การที่ให้อภัยต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้นได้ และเป็นองค์การที่มีการติดต่อประสานข้อมูลและร่วมกันทำงานกับองค์การภายนอกเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันได้

๙. เจ้าหน้าที่มีขวัญและกำลังใจดี เนื่องจากได้มีโอกาสปรับปรุงงานและดุลพินิจในการทำงานที่กว้างขวางขึ้นทำให้ผู้รับบริการได้รับความพอใจลดการต่อว่าต่อขานหรือการแสดงความไม่พอใจลงส่วนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเองก็จะได้รับการตอบแทนตามผลการประเมินจากผลสัมฤทธิ์ของงาน⁴²

สรุปได้ว่า การบริหารงานแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ หมายถึง การบริหารงานที่ต้องอาศัยความละเอียดแม่นยำซึ่งต้องมีความคาดหวังในผลลัพธ์ที่จะเกิดตามมาภายหลังโดยผลลัพธ์ที่ได้นั้นจะต้องคุ้มค่าที่สุดมีประสิทธิผลใกล้เคียงกับความคาดหวังมากที่สุดแต่สิ้นเปลืองวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินงานรวมถึงเวลาและกำลังแรงงานน้อยที่สุดด้วย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

⁴²สำนักงานข้าราชการพลเรือน,

ระบบมาตรฐานสากลของประเทศไทยด้านการจัดการและสัมฤทธิ์ผลของงานภาครัฐ พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : เดอะมาสเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓ – ๒๓.

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการจัดการเรียนการสอน มีนักวิชาการหลากหลายท่าน แสดงทัศนะไว้ ดังนี้

รุจิร ภูสารและจันทราณี สงวนนาม ได้กล่าวว่าการจัดการเรียนการสอน หมายถึง ครูผู้สอนจะต้องจัดกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เน้นการเรียนรู้ การสอนตามสภาพจริง และเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการ ใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ นำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ⁴³

ทีศนา แคมมณี ได้กล่าวว่าการจัดการเรียนการสอน หมายถึง วัตถุประสงค์การเรียนการสอน สาร/เนื้อหาที่ใช้ในการเรียนการสอน วิธีการกระบวนการที่ใช้ในการเรียนการสอน การวัดและประเมิน ผลการเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอน⁴⁴

วิทยา ประชากร ได้กล่าวว่าการจัดการเรียนการสอน หมายถึง การเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่างๆ ด้วยกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกายและสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติและ การเรียนรู้แบบบูรณาการ การใช้ การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้คู่คุณธรรม ต้องพยายาม นำกระบวนการจัดการทางวิทยาศาสตร์ สอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ การเรียนรู้ เนื้อหาและกระบวนการต่างๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมการบูรณาการเป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกันยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มสาระเดียวกันหรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน⁴⁵

⁴³รุจิร ภูสาร และจันทราณี สงวนนาม, **การบริหารหลักสูตรในสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุปต์พอยท์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๙.

⁴⁴ทีศนา แคมมณี,

บทบาทของครูและผู้เรียนในการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางตามโมเดลชิปปา, วารสารวิชาการ ๒(๕), (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

⁴⁵วิทยา ประชากร,

“บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ชลบุรี เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐.

สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์ ได้กล่าวถึง ความหมายของการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึงการกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดจากการที่สอนสื่อความหมายติดต่อกับผู้เรียนโดยใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อสื่อสารความหมายเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ ที่ผู้เรียนต้องการศึกษาตามหลักสูตรที่ได้วางไว้ การกระทำที่เกิดขึ้นนั้นย่อมเกิดจากการวางแผนของผู้สอนที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามลำดับเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของบทเรียนที่ได้กำหนดไว้⁴⁶

สมิตร คุณานุกร ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่างๆ ในการจัดประสบการณ์ด้วยวิธีการต่างๆ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียน และมีการพัฒนาตนเองตรงตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้กระทรวงศึกษาธิการได้สรุปไว้ว่า การจัดกิจกรรมการสอน ควรคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

- ๑) จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการต่างๆ เพื่อที่จะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จะต้องฝึกให้ผู้เรียนรู้ฝึกปฏิบัติจริงจนเกิดทักษะและความชำนาญที่ได้ปฏิบัติ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์กระบวนการการแสวงหาความรู้กระบวนการฝึกทักษะ กระบวนการจัดการ เป็นต้น
- ๒) จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ยืดหยุ่นได้ตามเงื่อนไข และสภาพความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นตน และเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักรักและความผูกพันกับท้องถิ่นของตนเองด้วย
- ๓) นักเรียนค้นคว้าความรู้ สรุป และตัดสินใจด้วยตนเอง โดยที่ครูต้องฝึกให้นักเรียนรู้จักคิดให้ค้นคำตอบด้วยตนเอง รู้จักหาเหตุผล รู้จักเลือกตัดสินใจได้ถูกต้อง
- ๔) ภาพปฏิบัติควบคู่กับภาคทฤษฎี โดยให้เวลาปฏิบัติเพื่อให้เหมาะสมกับทฤษฎี
- ๕) ครูผู้ปฏิบัติการสอนใช้วิธีการสอนหลายวิธี ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา
- ๖) ครูปฏิบัติการสอนใช้วิธีสอน โดยเน้นกระบวนการกลุ่มโดยให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม โดยให้หลักการ ร่วมกันคิด ร่วมกันเรียน ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้นตามวิถีทางพื้นฐานของระบบประชาธิปไตย⁴⁷

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้สรุปหลักการเลือกวิธีสอนไว้ ดังนี้

- ๑) วัตถุประสงค์ของเรื่องที่สอน
- การเลือกวิธีสอนต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์เพื่อจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- ๒) วิธีสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหาที่สอน เช่น

⁴⁶สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์, **วิธีการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสยามสปอร์ต , ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๙.

⁴⁷สมิตร คุณานุกร, **หลักสูตรและการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า

เนื้อหาที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีสามารถใช้วิธีบรรยายและฝึกทักษะควบคู่กันไป

๓) วิธีสอน ควรเหมาะสมกับความถนัดของผู้สอนเป็นความถนัดของผู้สอนที่จะสอนด้วยวิธีการสอนแบบนั้น

๔) วิธีสอนต้องเหมาะสมกับชั่วโมงสอนในหลักสูตร ข้อจำกัดของเวลาเป็นตัวกำหนดวิธีสอน

๕) วิธีสอนเหมาะสมกับจำนวนผู้เรียน

และขนาดของห้องเรียนการสอนแบบบรรยายสามารถสอนผู้เรียนได้มากกว่า การสอนแบบอภิปราย

๖) วิธีสอน เหมาะสมกับผู้เรียน เช่น ความรู้เดิม
ความสนใจเป็นข้อพิจารณาในการเลือกวิธีสอนด้วย⁴⁸

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้

กระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกายและสติปัญญา

วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ

อย่างต่อเนื่องการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงการเรียนรู้ด้วยตนเองการเรียนรู้ร่วมกัน

การเรียนรู้จากธรรมชาติและการเรียนรู้แบบบูรณาการ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบพุทธ

๒.๓.๑ ลักษณะของการศึกษาแนวพุทธ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงเผยแผ่

พระธรรมคำสั่งสอนที่พระองค์ได้ตรัสรู้แจ้งแล้วด้วยตนเองแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าวิธีการเผยแผ่ธรรม

ของพระองค์นั้นสามารถเอาชนะความขัดแย้งของสังคม

และความเชื่อในอินเดียบโบราณซึ่งมีการแบ่งชั้นวรรณะได้

พระองค์ทรงมีความกล้าในการเสนอสังฆธรรมที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ

⁴⁸ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์สื่อเสริม, ๒๕๔๒),
หน้า ๙๐ - ๙๑.

ทรงสามารถเลือกใช้วิธีสอนให้เหมาะกับบุคคลและชุมชน ทรงมีลักษณะที่น่าเลื่อมใสศรัทธา และการสอนของพระองค์นั้นเน้นการ คิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล แล้วฝึกปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง ดังที่พระธรรมราลังการ (วัดโสมนัสวิหาร) ได้กล่าวถึง วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าในแง่ของการฝึกว่า พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอน ที่สามารถฝึกบุคคลผู้มีนิสัยแตกต่างกัน พระองค์ทรงเป็น อนุตตรปุริสธมมสารถิ⁴⁹ เป็นผู้ฝึกคนที่ควรฝึกโดยใช้พระญาณ คือ เจโตปริยาญาณ⁵⁰ นานาวิมุตติญาณ⁵¹ (กำหนดรู้ธำมะของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายอันต่างกัน)

เมื่อรู้จักแล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้นั้นการฝึกของพระองค์จึงไม่มีการฝึกของผู้อื่นใดจะยิ่งไปกว่า เนื่องจากมีความถูกต้องเหมาะสมกับอุปนิสัย จิตใจและความสามารถของคนทุกชั้นวัย ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาแนวพุทธของนักวิชาการหลากหลายท่านที่ได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า การศึกษาแนวพุทธอย่างนี้ ๒ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ คือ ระดับรูปแบบ หมายความว่า เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่อยู่ในสังคมหรือชุมชนอันใดอันหนึ่งย่อมมีวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาโดยวัฒนธรรม โดยสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอะไรต่างๆ ซึ่งลงตัวตามที่สังคมนั้นเขาถือปฏิบัติ

เหมือนอย่างชาวพุทธไทยเราก็พัฒนาวิถีความเป็นอยู่ที่เป็นวัฒนธรรมแบบพุทธไทยขึ้นมา ลัทธิเขาก็มีพุทธแบบลัทธิ อะไรอย่างนี้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ถือกันหรือตกลงกันว่าดีแล้วเราก็อาจจะเน้นว่า การที่จะเป็นคนไทย ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธจะต้องให้มีความหมายและมีรูปแบบอย่างนี้ แล้วก็จะมีภาพหรือรูปแบบของชีวิตที่มีวัฒนธรรม เช่น การกราบการไหว้อะไรต่ออะไร อันนี้ถือว่าเป็นรูปแบบเท่านั้น แต่เรายอมรับกันแล้วว่า เป็นรูปแบบที่ดี คือเหมาะสมกับคนที่เรียกว่าเป็นชาวพุทธแบบไทย

ระดับที่ ๒ คือ ตัวแท้ตัวจริง ได้แก่ ความเป็นจริงตามธรรมดาของธรรมชาติ ที่อยู่ลึกลงไปอีกทีหนึ่ง ซึ่งอันนั้นเป็นของกลาง ไม่ขึ้นต่อประเทศชาติหรือวัฒนธรรมไหนทั้งสิ้น ใครจะไปปรับไปจัดระบบวัฒนธรรมอย่างไร ให้มีวิถีชีวิตอย่างเราก็จัดไป ฉะนั้น ในแง่นี้จะไม่มีความหมายว่า จะต้องพูดกันเป็นระดับๆ ตั้งแต่ระดับกว้างที่สุดคือ

⁴⁹สำนักงานแม่กองสนามหลวง, คู่มือธรรมศึกษาขั้นโท, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

⁵⁰พระราชนิธินโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาวิศิษฎ์ (เทศก์ เทสรังสี), เจโตปริยาญาณ (กำหนดรู้ใจผู้อื่น), [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://board.palungjit.com> [๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๔].

⁵¹ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๘๗.

ตัวหลักการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมดาของธรรมชาติ
 ในขั้นนี้เราจะจัดการศึกษากันอย่างไร ในความหมายแง่ที่เราใช้ชื่อว่า"แนวพุทธ" คือ
 เป็นแนวพุทธในความหมายที่ว่ารู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา
 แล้วจัดกระบวนการของการศึกษาให้ได้ผลตามธรรมดาของความจริงนั้นจากนั้นแคบเข้ามาคือ
 ในแง่ของรูปแบบ ที่ว่าเราจะจัดให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ให้คนที่มีความเชื่อว่าเป็นอย่างนี้
 เราอาจจะเห็นว่ารูปแบบอย่างนั้นๆ เมื่อดีแล้ว ยอมรับแล้ว ก็มาทำให้แน่น แฝมยิ่งขึ้น
 แล้วอันไหนที่ควรจะต้องปรับปรุงเพิ่มเติม ก็พัฒนาต่อไป
 เรื่องวัฒนธรรมนี้ก็ควรจะต้องแก้ไขปรับปรุงให้มีความเจริญก้าวหน้า
 ไม่อย่างนั้นจะเป็นวัฒนธรรมประเภทปกป้องตัว⁵²

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง
 กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา
 สาระของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธได้ถูกย่นย่อไว้แล้วในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔
 ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม
 โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” จากพุทธพจน์นี้ สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ ออกเป็น ๓
 ขั้นตอน คือ

(๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม

(๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ

(๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ⁵³

ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(๑) การรับรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ (สัทธรรม)

ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (สัตบุรุษ) อย่างไรก็ตาม

กระบวนการรับรู้นั้นนอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสารความรู้ หรือ

คำชี้แนะอันเป็นองค์ประกอบภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายใน อันได้แก่

ความสามารถในการรับรู้เข้าใจ ก็มีความสำคัญอย่างมาก แม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งดีงาม

แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้อย่างแรกก็คือ การรับรู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่น

ได้ยินหรือเห็นไปอีกอย่างหนึ่งความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในชีวิตประจำวัน

ปัจจัยสำคัญนั้น ไม่ได้อยู่ที่ อายุตนะ ทั้ง ๕ เช่น หู หรือ ตา แต่อยู่ที่ใจหรือความรู้สึกนึกคิด เช่น

⁵²www.roong-aroon.ac.th/index.php?option=com., เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๕.

⁵³พระไพศาล วิสาโล, กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ, **เสขิยธรรม**, (๒๕๔๔, เมษายน-มิถุนายน), ๔๔ (๑๑),

คนที่กำลังหวาดกลัวไม่เคยเข้าป่า ย่อมเห็นรากไม้เป็นงูได้ง่าย ๆ พุดตามหลักปฏิจจสมุปบาท ก็คือสังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ

การรับรู้คลาดเคลื่อนนั้นมิได้เป็นผลจากการปรุงแต่งของอารมณ์ความรู้สึก ในขณะนั้นเท่านั้น หากยังเกิดจากทัศนคติ หรือทฤษฎีที่ฝังแน่นในใจด้วย ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ นอกจากจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลข่าวสารหรือเนื้อหาที่จะรับรู้แล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือความสามารถในการรับรู้ ในทางพุทธศาสนาสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้ตรงตามความเป็นจริงก็คือ “สติ” สติช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่กำลังเกิดขึ้นในใจ

สามารถยกจิตจากอารมณ์และรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่กำลังประสบอย่างตรงตามความเป็นจริงได้ (Active listening) การฟังอย่างมีสติปลอดจากอคติและสมมติฐานล่วงหน้านั่นเอง)

สติหากมีกำลังเพียงพอและต่อเนื่อง ยังจะช่วยให้บุคคลมองเห็นตัวเองอย่างลึกซึ้ง

จนตระหนักถึงทัศนคติหรือความลำเอียงทางเชื้อชาติเพศ เศรษฐกิจ สถานะ ที่ฝังลึกอยู่ในตน อันเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้โลกตามความเป็นจริง สติยังช่วยให้ปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ ถูกดึงมาใช้งานให้เกิดประโยชน์ด้วย และหากฝึกฝนมาดีพอ ทั้ง ๆ ที่เห็นหรือรับรู้สิ่งที่ไม่ดี

แทนที่จะเป็นโทษก็อาจเป็นคุณด้วย พุทธศาสนาแม้จะเน้นการรับรู้สิ่งที่ดี

แต่เมื่อมีเหตุจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ท่านก็สอนให้รู้จักเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี

ในพุทธศาสนามีคำว่า อินทรีย์สังวร หรือการสำรวมอินทรีย์ หมายถึง

การระวังไม่ให้กุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ มักเข้าใจกันว่า อินทรีย์สังวร

หมายถึง การระวังหุระวังตาไม่ไปรับรู้รับเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่ยังเป็นความหมายที่แคบ

การสำรวมอินทรีย์ที่แท้จริง หมายความว่ารวมถึง การรักษาใจให้เป็นปกติ

ไม่เกิดอกุศลแม้จะเห็นสิ่งไม่ดีไม่งาม

(๒) การคิด เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็น

และครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้้นั้นมาถ้อย

จัดระเบียบ หรือเสริมเติมต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น โยนิโสมนสิการ

คือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีสามารถจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง

โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ เข้าถึงอสรภาพทางจิตและปัญญา

แต่ในระดับสามัญหรือโลกียธรรม หมายถึง การคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น

ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่ง คือโยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต

เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลด โลภะ โทสะ และโมหะ

โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมาดลุม หรือทดแทน ซึ่งสิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้รู้จักคิด หรือเกิดโยนิโสมนสิการก็คือ

การรู้จักตั้งคำถามคำถามนั้นเป็นตัวนำความคิด

และกำหนดการรับรู้เพื่อแสวงหาคำตอบพระพุทธองค์ได้ใช้คำถามในการกระตุ้นให้เกิดปัญญาย่อยครั้ง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่รู้จักคิดหรือคิดไม่ถูกวิธี ขณะเดียวกัน คนจะคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีได้ ก็เพราะรู้จักตั้งคำถาม กระบวนการศึกษาที่ถูกต้องจึงควรให้ความสำคัญแก่การฝึกให้รู้จักตั้งคำถามด้วย

(๓) การปฏิบัติ

ในทางพุทธศาสนาหากขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่คือ จุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วน ๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา (Intellect) การศึกษา หรือสิกขาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ส่วนนี้ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญการปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ คำนึงถึงแก่นแท้ว่า ปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติธรรมน้อยค่อยแก่ธรรมใหญ่

สมณ อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนอันชาญฉลาด

เมื่อพระองค์แสดงพระธรรมเทศนาจบลงผู้ฟังจะสรรเสริญเสมอว่า “แจ่มแจ้งจริงพระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งพระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหางของทีศว่า

เปิดช่องที่ปิดบอกทางแก่คนหลงทางส่องประทีปในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็นรูป”

พระพุทธเจ้าทรงมีจุดมุ่งหมายในการสอน ๓ อย่าง คือ

๑) ทรงสอนให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น

๒) เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลให้ผู้ฟังไตร่ตรอง

๓) เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตาม ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัศจรรย์สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติ เพื่อแสดงการจัดการเรียนการสอนบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ พระพุทธองค์ต้องทำตนให้เป็นกัลยามิตร คือเป็นเพื่อนที่ดีเป็นพี่เลี้ยงที่ดี และทำพระองค์เป็นแบบอย่างให้เห็น โดยให้ความเมตตาแก่ผู้เรียนทุกคน

ให้อบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจ มีจิตใจหนักแน่น อดทนต่อคำตำหนิ

ฝึกฝนอบรมตนเองให้ชำนาญทั้งทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องให้แก่ศิษย์

เปิดโอกาสให้ศิษย์ซักถามโต้เถียงได้สอนสิ่งที่ยากให้ง่ายต่อการเข้าใจ สอนจากง่ายไปหายาก

ด้วยกระบวนการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับศิษย์เป็นรายบุคคล

หรือเหมาะสมทั้งหมดตามพื้นฐานเดิมของศิษย์ที่สอน⁵⁴

ก่อนที่จะดำเนินการสอนพระพุทธองค์ทรงวิเคราะห์ผู้เรียนโดยทรงพิจารณาจนรู้จริตภูมิปัญญา

⁵⁴สมณ อมรวิวัฒน์, การศึกษาทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

าและภูมิหลังของผู้เรียนซึ่งสอดคล้องกับ สุนน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวว่า
พระพุทธรเจ้าทรงศึกษาบุคคลที่จะสอนให้ดีขึ้น และเลือกธรรมที่จะสอนให้เหมาะสมกับบุคคล
ทรงคำนึงถึงความแตกต่างแห่งอุปนิสัยสมบัติ (Back Ground) โดยทรงใช้หลักจิตวิทยา
(Psychology) ตรวจสอบอุปนิสัยของผู้ที่จะรับการสอน โดยทรงพิจารณาจาก

- ๑) ไอ คิว (I.Q.) คือ สติปัญญาของคนนั้นๆ ว่าอยู่ในระดับใด
- ๒) ทศนคติ (Attitude) คือ คนนั้นมีความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งต่างๆว่าอยู่ในระดับใด
- ๓) ความถนัด (Aptitude) คือ รู้ว่าคนนั้นมีความถนัดด้านใด อาชีพอะไร
- ๔) ความสนใจของแต่ละคน (Interest)⁵⁵

คำว่า “การศึกษา” (Education) ในพระพุทธศาสนาตรงกับคำว่า “พหุสัจจะ”⁵⁶ แปลว่า
ความเป็นผู้ได้ฟังมากหรือเรียนมาก ซึ่งท่านใช้คำว่า พหุสุต เหตุที่ใช้คำว่า พหุสุตเพราะในสมัยพระ
พุทธเจ้า คนส่วนมากขาดความรู้ด้านการอ่านเพราะไม่มีตำราให้อ่าน ตำราหรือคัมภีร์ก็เป็นทางศาสนา
เช่น คัมภีร์พระเวท ก็อยู่ในครอบครองของคนบางพวกและหายากมาก ประกอบกับตำราเหล่านี้ก็จา
ริกไว้ในใบลานด้วยภาษาชั้นสูงยากที่คนทั่วไปจะอ่านเข้าใจ ต้องอาศัยผู้สนใจและมีหน้าที่โดยตรง เช่น
พวกพราหมณ์ แม้การจารจารึกลงในใบลาน จะมีอยู่แล้ว หลักฐานที่ปรากฏคือ
พระพุทธรเจ้าทรงเรียกภิกษุผู้เรียนธรรมแล้วไม่ปฏิบัติว่า ใบลานเล่า (ใบฐิละ)
แสดงว่าใบลานที่มีตัวอักษรมีอยู่ แต่การจารก็ทำได้จำกัดเพราะคัมภีร์สำคัญ ๆ
ทำเพื่อเก็บรักษาไว้วิธีการเรียนการสอนก็โดยการบอกเล่าต่อ ๆ กันเรียกว่า มุขปาฐะ
ครูมีบทบาทสำคัญต่อการบอกวิชา หากผู้เรียนใกล้ชิด ครูอาจารย์รัก ก็จะบอกให้มาก
หากลูกศิษย์ทำตัวไม่ดี
ครูอาจารย์ก็จะปิดบังวิชาไว้บอกให้เท่าที่จำเป็นพระพุทธรเจ้าทรงทราบความประพฤติของอาจารย์ในส
มัยนั้นจึงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ ภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรกับเราอีกเล่า
เราแสดงธรรมไม่ได้คิดว่าคนใกล้ชิดหรือคนนอกในเรื่องธรรมะตลาคดไม่มีปิดบัง
(อาจารย์มุญฺญิ)” แสดงว่าพระพุทธรเจ้า เป็นอาจารย์ทรงสอนโดยไม่ปิดบัง และทรงสอนเสมอภาคกัน
ไม่ทรงคำนึงว่าคนใน (คนใกล้ชิด) หรือคนนอก (ไม่ใกล้ชิด)
ถึงตอนใกล้จะปรินิพพานจึงไม่มีเรื่องใดที่สำคัญจะ ต้องตรัสอีกแล้ว คำว่า การศึกษา (พหุสัจจะ)
ใช้ได้กับการเรียน หรือการฟังพุทธพจน์และศิลปศาสตร์ภายนอก (พาหิรลปิยะ) การศึกษา ที่เรียกว่า
พหุสัจจะ แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

- ๑) สายธรรม เป็นการศึกษาสำหรับนักบวช (อนาคาริยะ)
- ๒) สายโลก เป็นการศึกษาของคฤหัสถ์ (อาคาริยะ)

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

⁵⁶ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๘๑.

การศึกษาสายธรรม (นาคาริยะ) มุ่งเน้นคำสอนของพระศาสดา (สัทธุศาสน์) เรียกเต็มว่า นวังกสัทธุศาสน์ ประกอบด้วย

(๑) สุตตะ (สุตติ) ได้แก่ อุกโกตวิภังค์ นิทเทส ชันธกะ ปริวาร พระสูตร
ในสุตตันนิบาตและพุทธวจนะอื่น ๆ ที่มีชื่อ ว่า สูตรหรือสุตตันตะ กล่าวง่าย ๆ คือ วินัยปิฎก
คัมภีร์นิทเทสทั้งสองและพระสูตรทั้งหลาย

(๒) เคยยะ (เคยยิ) ได้แก่ ความที่มีรอยแก้ว
และร้อยกรองผสมกันหมายเอาพระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตนิกาय

(๓) ไวยากรณ์ (เวยยกรณ์) ได้แก่ ความร้อยแก้วล้วน
หมายเอาพระอภิธรรมทั้งหมดพระสูตรไม่มีคาถา และพุทธพจน์อื่นๆ ที่ไม่เข้าองค์ประกอบ ๘ ข้อ

(๔) คาถา (คาถา) ได้แก่ ความร้อยกรองล้วน หมายเอา ธรรมบท เถรคาถา
เถรคาถาและคาถาล้วน ในสุตตันนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร

(๕) อุทาน (อุทานิ) ได้แก่
พระคาถาที่ทรงเปล่งพระอุทิสหคธไปพร้อมกับด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณ
รวมทั้งข้อความที่ประกอบอยู่ด้วย รวมเป็นสูตร ๘๒ สูตร

(๖) อิติวุตตกะ (อิติวุตตกิ) ได้แก่ พระสูตรที่ตรัสโดยนัยว่า วุตติ เหตุ ภาควตา

(๗) ชาตก (ชาตกิ) ได้แก่ ชาตก ๕๕๐ เรื่อง

(๘) อปัฏทธรรม (อพุฏทธมฺมิ) เรื่องอัศจรรย์ไม่เคยมีทุกสูตร เช่น ที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย
ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้ได้ในพระอาณนท

(๙) เวทลล (เทลล) ได้แก่ พระสูตรแบบถามตอบซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจ เช่น
จุลเวทลลสูตร สักกปัญหสูตร เป็นต้น⁵⁷

การศึกษาในลักษณะดังกล่าวเป็นการนำพระไตรปิฎกมาวิเคราะห์ห้ององค์ประกอบเป็น ๙ ส่วน
แล้วสังเคราะห์ ว่าส่วนใดในข้อใด ทำให้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้ได้รวดเร็ว

การศึกษาพระไตรปิฎก

ในประเทศไทยยังไม่มีการจัดระบบตามนัยทั้งน่าจะสร้างพระไตรปิฎกใหม่ในรูปของนวปิฎก
เพื่อสะดวกแก่การสืบค้นในอุรุเวลสูตร กล่าวถึง ลักษณะการทรงสัทธุศาสน์
ของการศึกษาของนักบวชไว้ว่า

- ๑) เป็นผู้เรียนมาก คงแก่เรียน (พหุสุตตะ)
- ๒) ทรงจำสิ่งที่เรียนไว้ได้ (สุตธูระ)
- ๓) ทรงจำไว้ได้นาน ไม่เลอะเลือน (สุตตันนิยยะ)

⁵⁷ม.ม. (บาลี). ๑๒/๒๗๘/๒๖๘.

คำว่า “ผู้เรียนมาก” เป็นผู้มีความรู้โดยการศึกษา นวักศัตถุศาสน์
ได้มากสามารถบอกได้ว่า เรื่องใดตามลำดับก่อนหลัง คำว่า “บางคนจำได้ไม่ดี”
เป็นพวกเรียนหลังลืมหน้าจำอะไรไม่ได้ เหมือนน้ำไม่ติดขัง อยู่ในหม้อทะเล
เขาไม่อาจบอกกล่าวสูตรเพียงสูตรหนึ่ง หรือชาดกหนึ่ง ท่ามกลางบริษัท บางคน ทรงไว้ได้ดี
เป็นผู้เรียนพุทธพจน์ยังเป็นเสมือนเวลาเรียนแม้จะไม่ท่องบ่นอายุตั้งแต่ ๑๐ ถึง ๒๐ ปีก็ไม่ลืม คำว่า
“ผู้มีความทรงจำไม่เลอะเลือก” ได้แก่ผู้เก็บสิ่งที่เรียนไว้ในตู้คือหทัยจัดเป็นระบบ
อย่างดีสิ่งที่เรียนดำรงอยู่เหมือนรอยขีดยาศีลา เหมือนน้ำมันราชสีห์บรรจุลงหม้อทองคำ
ทฤษฎีการปฏิบัติ การศึกษาภาคทฤษฎี (ปริยัติธรรม) ชื่อว่า สุตต เพราะ
เป็นสิ่งที่ผู้ประสงค์จะออกจากทุกข์ ในสังสารวัฏ ต้องศึกษาผู้ทรงจำทฤษฎีนั้นไว้ได้ เรียกว่า
ผู้ทรงความรู้ในพระพุทธานุสาสนะ พระศาสดาทรงสรรเสริญผู้เป็นพหูสูตรแล้วเข้าถึง (ปฏิบัติ)
ตามสิ่งที่เรียน ดังตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕^{๕๘} ประเภทของบุคคลเหล่านี้มีอยู่ในโลก คือ
๑) อุกมภูติปัญญา ผู้เรียน (ทฤษฎี) น้อยและไม่เข้าถึงสิ่งที่เรียน (ปฏิบัติไม่ได้)
๒) วิปจิตปัญญา ผู้เรียนน้อย แต่เข้าถึงสิ่งที่เรียนมากก็มี
๓) เนยยะ ผู้เรียน (ทฤษฎี) มากแต่ไม่เข้าถึงสิ่งที่เรียน (ปฏิบัติ) ไม่ได้ก็มี
๔) ปทปรมะ ผู้เรียนมาก และเข้าถึงตามที่เรียนมา ก็มีในรูปศัพท์ของสันสกฤต คำว่า ศึกษา
คือ ศึกษา มาจากรากศัพท์ ศก ในความหมายว่า
สามารถเมื่อออกลายรูปมาเป็นศัพท์ว่าศึกษาก็มีความหมายว่า
๕) การเล่าเรียน, การแสวงหาความรู้
๖) ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำได้สิ่งหนึ่งได้ ความปรารถนาที่จะครอบงำ
(Prevail)
๗) การสอนการฝึก
๘) วิชา ๑ ใน ๖ ของเวทย์ สอนการออกเสียงถ้อยคำและกฎของการออกเสียง (Cyphonny)
๙) มรรยาท (Modesty) และความอ่อนตน (Humbility)
ส่วนในรูปของบาลี คำว่า ศึกษา มาจากศัพท์ว่า สิกข มีความหมายว่ายึดมั่นในวิทยา (วิโช
ปาเทน)

อริยบุคคล ๒ (บุคคลผู้ประเสริฐ, ผู้บรรลุนิพพานพิเศษตั้งแต่โสดาปัตติมรรคขึ้นไป,
ผู้เป็นอารยะในความหมายของพระพุทธานุสาสนะ คำว่า เสขะ คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษา
อเสขะ^{๕๙}คือผู้ที่จบสิ้นการศึกษาหรือผู้ที่ไม่ต้องศึกษา และคำว่า สิปป สิ่งที่ต้องศึกษา
ก็มาจากรากศัพท์เดียวกันนี้

^{๕๘}อง.จตุกก. (ไทย). ๒๑/๑๓๓/๑๘๓. อภิ.ป. (ไทย). ๓๖/๑๐๘/๑๘๕.

^{๕๙}อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๘๐/๘๐.

ในพจนานุกรมบาลีฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ ได้ให้ความหมายว่า การเรียน (Study) การฝึกฝน (Training) และการทำควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบ (Discipline) ในพระไตรปิฎก คำว่า ศึกษา หมายถึง อธิสัสสิกขา⁶⁰ (การสมาทานในสิกขาบท) อธิจิตสิกขา⁶¹ (การบรรลุลมณ และอธิปัญญาสิกขา (การทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ)⁶²

สรุปได้ว่า การเรียนการสอนตามแนวพุทธคือ

การจัดการเรียนการสอนโดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการประกอบกับการเรียนการสอนโดยทั่วไป แต่ในส่วนมากจะเน้นหนักในเรื่องการเรียนการสอนเชิงธรรมศึกษา ที่มีหลักใหญ่ใจความในเนื้อหาที่เข้มข้นในคัมภีร์ทางพระพุทธ ศาสนา ไม่ว่าจะเป็น พระไตรปิฎก อรรถกถา หรือตำราทางวิชาการของนักวิชาการทางพระพุทธ ศาสนาที่มีชื่อเสียงต่างๆ

๒.๓.๒ หลักพุทธวิธีในการสอน

วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุปมาในการเลือกบุคคล รองจหะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั้นเพราะความสำเร็จเช่นนี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดา โดยเฉพาะตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่างๆ ความว่า “พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคฺล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคฺลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”⁶³

พระสงฆ์นักเผยแผ่ในปัจจุบันต้องมีคุณสมบัติที่ดีตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนี้

1. คุณสมบัติของผู้สอน

คุณสมบัติภายใน คุณธรรมที่ผู้เผยแผ่พึงปฏิบัติ และเพื่อให้เกิดความรู้

⁶⁰ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

⁶¹อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๔๔.

⁶²วิจิตฺร เกิดวิสิษฐ์, ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท,

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๓.

⁶³พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตปาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

ความเข้าใจในพุทธธรรม เพื่อจะได้สอนให้ลูกประเด้นทั้งภาคทฤษฎี (พระปริยัติสัทธรรม) และภาคปฏิบัติ (ปฏิบัติสัทธรรม) โดยมีจุดมุ่งหมายคือ ปฏิเวธสัทธรรม ได้แก่ ความสุข ความเจริญต่อผู้ฟังเป็นที่ตั้ง และมีจิตประกอบด้วยเมตตาเป็นหลัก ด้วยคุณธรรมบุคคลผู้จะเผยแผ่หรือประกาศหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาได้นั้น พึงตั้งอยู่ในคุณสมบัติที่เกื้อกูลต่อชาวโลกหลายประการ

ตัวอย่างเช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเป็น “พระบรมครู” คือ ครูที่สอนให้คนอื่นเข้าใจและรับทราบข้อมูลได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นยอดของครู จนได้ขนานพระนามอย่างนั้น และทรงคุณลักษณะ ๙ อย่าง หรือที่เราเรียกกันว่า “พระนพคุณ ๙” คือ เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้รู้แจ้งอริยสัจธรรมด้วยพระองค์เอง เป็นผู้มีความรู้ดีและความประพฤติดี เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อปวงประชา มีความรู้แจ้งโลกมนุษย์และเทวโลก เป็นครูฝึกฝนพัฒนาคนอย่างยอดเยี่ยมไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นครูสอนของเทวดาและมวลมนุษย์ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม⁶⁴ นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธองค์ก็ยังทรงแตกฉานในทศพลญาณ ๑๐ ประการ ได้แก่

(๑) ฐานาฐานญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ฐานะ อฐานะ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขต และวิสัยทัศน์ของบุคคลที่แตกต่างกัน

(๒) กัมมวิปากญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ผลของกรรมดี ผลกรรมชั่ว

(๓) สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่สุคติ

(๔) นานาธาตุญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ภาวะของโลกตามธรรมดาที่ ประกอบด้วยธาตุ เช่น ขันธ์

๕ आयตนะ ๑๒ เป็นต้น

(๕) นานาธมฺมุตตักญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ หรือ ความสนใจของสัตว์นั้น

(๖) อินทริยปรีติปริยัติญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ความอิงและหยอนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้ง

หลายในกาย

(๗) ฌานทิสังกิเลสาทิญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ญาณวิโมกข์ สมาบัติเสื่อม หรือเจริญคล่องแล้วชัดเจนหรือก้าวหน้าขึ้น

(๘) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ชาติ ภาพแต่หนหลังได้

(๙) จุตูปปาตญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้จุดและอุบัติของสรรพสัตว์อันเป็นไปตามกรรม

(๑๐) อาสวักขยญาณ คือ ญาณที่หยั่งรู้ความสิ้นไปแห่ง อาสวะทั้งหลายตรัสรู้ธรรม⁶⁵

ผู้จะเผยแผ่พุทธธรรม พึงดำรงตนอยู่ในองค์คุณของนักเผยแผ่ที่ดีด้วยเช่นกัน เพื่อยังศรัทธาความเลื่อมใสและให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพสูงสุด ดังต่อไปนี้

⁶⁴ม.ม. (บาลี). ๑๒/๔๕/๖๗.

⁶⁵ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๖/๑๔๐.

๑ ปณิธาน ในการแสดงธรรมต่อผู้ฟัง นักเผยแผ่พึงตั้งใจไว้ในใจของตนก่อนแสดงว่า จักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับเหตุการณ์ พร้อมยกเหตุผลให้สมจริงมาประกอบ แสดงด้วยเมตตาจิตหวังอนุเคราะห์ไม่ใช่เพื่อหวังลาภสักการะ และไม่แสดงธรรมไปกระทบต่อใครให้เสียหายหรือตำหนิตรงๆ ทำให้ผู้ฟังคนนั้นเกิดความไม่พอใจ⁶⁶

๒. ปฏิสัมภิทา ความเข้าใจ ปัญญาที่แตกฉานในอรรถ (เนื้อหาสาระ) เข้าใจในธรรม (อธิบายย่อหรือพิสดารได้) เข้าใจในหลักนิรุกติ (การซ้ำของในภาษา) และเข้าใจในหลักปฎิภาณ คือ ไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า⁶⁷

๓. พหุสูต การคงแก่เรียน การได้ฟังมาก จำได้ คล่องปาก เพ่งพินิจให้ขึ้นในใจของตน และสามารถขบคิดได้ด้วยทฤษฎี คือ เห็นตามได้ด้วยเหตุผลที่เป็นจริง⁶⁸

๔. การรู้จักแสดงธรรมไปตามขั้นตอน การแสดงธรรมไปโดยคำนึงถึงภาวะของผู้ฟังเป็นหลัก โดยเริ่มจากสิ่งที่มองเห็นด้วยตาไปจนถึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญาภายในของตนได้แก่ เล่าเรื่องทานกถาให้ฟังก่อน (การให้ทาน) ชี้แจงผลดีของการเป็นคนมีศีลมีความประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็เล่าเรื่องสวรรค์ คือ ความสุขใจให้ฟังถัดมา และโยงไปเรื่องโทษของกามที่ทำให้มนุษย์ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอยู่นี้ ขอสุดท้ายก็ชี้แจงทางออกจากกามหรือทางออกจากทุกข์นั้น โดยวิธีการสลัดทิ้งกาม⁶⁹

ในเรื่องหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าสำหรับนักเผยแผ่กับผู้ฟังนั้นมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรกันในด้านของการอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่างๆ และผู้สอนนั้นได้มีท่านผู้รู้ให้ความหมายไว้ในที่หลายแห่งดังมีปรากฏ ดังนี้ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร หรือองค์คุณของความเป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการไว้ว่า

๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ
๒. เป็นที่เคารพ
๓. เป็นที่ยกย่อง
๔. เป็นนักพูด
๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ
๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้
๗. ไม่ชักนำไปในอวิชชา⁷⁰

⁶⁶อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

⁶⁷อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๒/๒๑๖.

⁶⁸อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๘๗/๑๒๙.

⁶⁹ที.สี. (บาลี) ๙/๒๓๗/๑๘๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ได้อธิบายความเป็นกัลยาณมิตรไว้ในหนังสือพุทธวิธีในการสอน มีเนื้อความว่า

๑. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจ อยากซักถาม

๒. ครุ น่าเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย

๓. ภาวนิโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอๆ เป็นที่ยกย่อง น่าเอาเยี่ยงอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔. วัตตา รู้จักว่ากล่าว คือ รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้

๕. วจนิกขโม อุดหนุนต่ออายุคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำใดถาม คำซักถาม คำลงโทษ คำตักเตือน คำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อุดหนุนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต้องงานเผยแผ่ธรรม

๖. คัมภีรญจ กถัง กัตตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้ นักเผยแผ่ที่ดีต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้

๗. โน จัฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัสแต่ต้องรู้จักชักชวนแนะนำในทางที่ถูกที่ควร⁷¹

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้อธิบายความหมายของคุณสมบัติของกัลยาณมิตรไว้ว่า “...ครูที่มีความกรุณาต่อศิษย์จะเป็นครูที่มีองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ตามที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ คือ

๑. น่ารัก น่าวางใจได้อย่างสนิทสนม
อยากเข้าไปหาเพื่อปรึกษาหารือสอบถามเรื่องวิชาการและอื่น ๆ

๒. น่าเคารพ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหาเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย

๓. น่ายกย่อง เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความสามารถในวิชาการนั้น ๆ และในเรื่องอื่น ๆ
อย่างน่าทึ่ง เป็นความภาคภูมิใจของศิษย์ที่มีความรู้สึกว่ามีอาจารย์เก่ง

๔. รู้จักพูด คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี รู้ว่าขณะใดควรพูดอย่างไร ให้คำแนะนำประเภทไหน อันนี้รวมถึงความสามารถที่จะสอนที่จะถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

⁷⁰ วจ.สวดตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

⁷¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจีการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖.

๕. อุดหนุนถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ ของศิษย์เสมอ
ไม่เบื่อหน่ายมีวิญญานของความเป็นครู รักการสอนถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างแท้จริง
๖. แล่งเรื่องเล็กซึ่งได้ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งเรื่องยาก ๆ อธิบายให้เป็นที่เข้าใจง่ายได้ และเรื่องง่าย ๆ บางครั้งก็สามารถอธิบายได้อย่างลึกซึ้งละเอียดพิสดาร
๗. ไม่ชักนำในทางเสียหาย เป็นครูที่ดีจะต้องไม่ชักจูงให้ศิษย์ไปในทางเสียหาย
อันนี้รวมถึงตัวครูเองต้องมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดีงามของศิษย์ด้วย...”⁷²

แสง จันทร์งาม ได้ศึกษาถึง คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่เรียกว่า คุณสมบัติของผู้สอนสรุปได้ว่า
“...ผู้สอนที่ดีควรมีลักษณะพึงประสงค์ ดังนี้คือ

๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ

๒. ไม่ถือตัว หยิ่งยโส

๓. มีความอดทน ใจเย็น

๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า

๕. มีความรอบคอบ

๖. มีความประพฤติดีน่าเคารพบูชา

๗. รู้จักภูมิสถิติปัญญาของผู้ฟัง...”⁷³

๒. หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

เนื้อหาที่จะสอนนั้นมีหลักสำคัญอยู่ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ดังตัวอย่างคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึก ซึ่ง และทางแก้ไขต่อไป⁷⁴

๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น
และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงอย่างที่เราเรียกว่า สอนเป็นอนุพัฟฟิกตา ตัวอย่างก็คือ อนุพัฟฟิกตา ไตรสิกขา พุทโธวาท ๓ เป็นต้น

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง
อย่างที่เราเรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม

⁷²เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔-๒๕.

⁷³แสง จันทร์งาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔-๓๐.

⁷⁴พ.อ. (บาลี) ๗/๗.

ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เป็นต้น⁷⁵

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คุณอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหาเลย

๕. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

๖. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์กับใบป่า ไหนจะมากกว่ากันภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งทีพระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอนเหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้เพราะ สิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ใช้หลักการค้าเน้นชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องนำไปสู่จุดหมาย คือพระนิพพานได้

๗. สอนในสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง⁷⁶

๓. เกี่ยวกับตัวผู้ฟังเทศนา (หรือผู้เรียน)

เมื่อจะแสดงธรรมแก่บุคคลนั้น นักเผยแผ่พึงคำนึงถึงตัวผู้ฟังเป็นหลัก โดยพิจารณาจากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๑. ความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยจิตนิสัย บุคคลย่อมมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน เนื่องจากสาเหตุภายใน คือ จิตนิสัย มี ๖ ได้แก่ บางคนชอบสวยงาม (ราคะจริต) บางคนก็ชอบใช้อารมณ์รุนแรงหุนหันพลันแล่น มักโกรธ (โทสะจริต) บางคนก็มีปกติลุ่มหลงเร็ว (โมหะจริต) บางคนก็มีความเชื่อศรัทธาโดยขาดปัญญา (ศรัทธาจริต) บางคนก็มีปกติใช้วิจารณ์ญาณก่อนรับฟัง (พุทธิจริต) บางคนก็จัดอยู่พวกคิดมาก กังวลมากหาข้อยุติในจิตใจได้ยาก⁷⁷

อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่ผู้แสดงธรรมจะต้องพิจารณาจิตนิสัยประกอบการสอนนั้น เนื่องจาก ว่า เวไนยสัตว์บางคนก็พอมืออุปนิสัยอยู่บ้าง เมื่อได้เหตุปัจจัยแรงกระตุ้นที่ดี ย่อมสามารถจะบรรลุธรรมได้เลย ส่วนพวกที่สอนยากก็ต้องปล่อยไปตามกรรม

⁷⁵พระปลัดสมชาย กนตสีโล, “คู่มือนักเผยแผ่”, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

⁷⁶อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

⁷⁷พ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๒๓/๔๓๕.

เหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำรอคอยแสงอาทิตย์ส่องไปถึงก็พร้อมจะบานในวันถัดไปได้เลยเช่นกัน⁷⁸

๒. ความแตกต่างของบุคคล ๔ ประเภท หมายถึง

บุคคลที่จะพึงธรรมและได้รับผลดีจากการฟังนั้น พระองค์ทรงยกเอาบัว ๓ ระดับขึ้นแสดง และนำมาเปรียบกับบุคคล ๔ กลุ่ม ได้แก่

(๑) บุคคลผู้รู้เข้าใจได้รวดเร็วฉับพลัน เมื่อยกหัวขึ้นแสดง เหมือนบัวพ้นน้ำ แต่พอรับสัมผัสสรีระมีตะวันในวันพรุ่งนี้ (อุมคติปัญญา)

(๒) บุคคลผู้สามารถเข้าใจเมื่อได้ฟังเหตุผลประกอบหัวขึ้นแล้ว (วิปจิตปัญญา)
เหมือนบัวปริมน้ำซึ่งจักบานในวันรุ่ง

(๓) บุคคลที่ต้องคอยให้ความช่วยเหลือทั้งการสอน และสาธิตให้ดู นำปฏิบัติด้วย (เนยยะ)
เหมือนบัวใต้น้ำที่รอแสงตะวันและจะบานในวันต่อไป

(๔) บุคคลผู้บ้ปัญญาหรือมีปัญหาแต่ไม่ศรัทธาหลักพุทธธรรม (บทประมา) เช่น พวกสัทยัสสเถรบุตร เจ้าลัทธิสมัยพุทธกาล ก็ถือว่าเป็นบุคคลประเภทนี้ด้วย หรือแม้กระทั่งพระเทวทัต ก็สอนไม่ได้ก็อยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน ท่านเปรียบเหมือนบัวใต้น้ำ คอยเป็นรักษาแต่ ปลา เป็นต้น⁷⁹

๔. คุณสมบัติภายนอก (ทางกายภาพ) ตัวผู้เผยแผ่

คุณสมบัติของผู้สอน เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างนาคัสจรรย์ โดยผู้สอนพึงมีคุณสมบัติที่ปรากฏภายนอก และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ หมายถึง รูปร่างหน้าตา เช่น มหาปรัลลักษณะ ๓๒ ประการของพระพุทธองค์ เช่น ในจังกีสูตร ได้แสดงไว้ถึงพระสรีระแห่งพระพุทธองค์ว่า “พระสมณโคดม มีพระรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก วรรณะและพระสรีระดุจพรหม นาดูน่าชมหนักหนา⁸⁰

ส่วนในด้านเสียงที่ทรงเปล่งออกมาด้วย ก็มีความสำคัญต่อการแสดงธรรม ดังคำที่พราหมณ์กล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ต่อไปอีกว่าเป็นผู้มีพระวาจาไพเราะ ตรัสถ้อยคำไฉนดงาม โดยพระสุระเสียงที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์นั้น มีลักษณะพิเศษถึง ๘ อย่าง คือ แจ่มใจ ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวาน⁸¹

แม้ในด้านอากัปกิริยา คือ การแสดงออกทางการเคลื่อนไหว เป็นมารยาททั้งดงาม สันคยอม

⁷⁸วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔- ๑๕.

⁷⁹อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๘๓.

⁸⁰ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๕/๕๓๓.

⁸¹เรื่องเดียวกัน, ข้อที่ ๔๒๕, หน้า ๕๓๔.

รับ มีความเป็นเสน่ห์ ผูกมัดใจคนผู้ได้ดูด้วยตา มีท่าทีสง่าผ่าเผย งามสง่า สงบเยือกเย็น

จึงเป็นเหตุให้ผู้ฟังเกิดศรัทธายิ่งขึ้น (พวกที่ถือรูปเป็นประมาณ)

ดังคำสรรเสริญของพราหมณ์ในพรหมายสุตรว่า “ชนทั้งหลายที่ท่านพระสมณโคดม

ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมาทานให้อาจหาญ ให้สำเร็จด้วยธรรมิกถาแล้ว

เมื่อลุดไปจากที่นั่งแล้วก็ยังเหลียวหลังกลับมามอง ด้วยไม่อยากจะละจากไป⁸²

บรรจบ บรรณรุจิ ยังได้กล่าวถึง พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีการสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและพระอัสสชิ

โดยทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง

รวมทั้งทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณ์คือความไม่เที่ยง

ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา

สังขารและวิญญาณ กับทรงใช้สอนพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ และพระนาคิยะ พระสารีบุตร

พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าเวทนาไม่เที่ยง

พระมหาโมคคัลลานะพระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าธาตุ ๔ คือ ปฐวี อาโต เตโช วาโย

ที่ประชุมกันเข้าเป็นกายเป็นของไม่ใช่ตัวตน

๒. วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมชั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระยส

พระวิมล พระสุพาหุ พระปุณณชิ พระควัมปติ และพระมหากัปปินะ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า

ทานและศีลมีผลส่งผลไปเกิดในสวรรค์อันเป็นแดนที่พรั่งพร้อมด้วยเบญจกามคุณ แต่ถึงอย่างไร

เบญจกามคุณในสวรรค์นั้น ก็ยังเป็นของต่ำซ้ำให้โทษ เป็นทุกข์

สุดท้ายทรงชี้ให้เห็นว่าการออกบวชเป็นทางที่ดีที่สุด แล้วทรงต่อยำเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์

ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกข์

๓. วิธีการสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอนพระกุมารกัสสปะ

พระสภียะพระอชิตะ พระติสสเมตเตยยะ พระปุณณกะ พระเมตตคุ พระโรตกะ พระอุปสีวะ

พระนันทะ พระเหมกะ พระโตเทยยะ พระกัปปะ พระชตุกัณณิ พระภัทราวุธ พระอุทยะ พระเปสาละ

พระโมฆราช และ พระปิงคิยะ โดยทรงเปิดโอกาสให้พระสาวกดังกล่าวนี้อทูลถามปัญหาต่าง ๆ

ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุด มุ่งหมายอยู่ที่ความพ้นทุกข์

๔. วิธีการสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอน

พระอรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระสาวกทั้ง ๓

⁸²ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๗๙.

รูปนี้คุ้นเคยกับการบูชาไฟจึงทรงยกเรื่องไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ มาสอนเพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า ไฟดังกล่าวเผาไหม้สัตว์ให้เราร้อนเช่นเดียวกับไฟที่ท่านทั้ง ๓ เคยบูชาแล้ว

๕. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระนาลกะ พระปุลณะ พระอานนท์ พระกัณหาเรวต พระสุภูติ พระปิลินทวัจนะ พระนาลกะประสงคจะฟังโมเนยยปฏิบัติทา พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟังตามที่ทูลขอ

พระปุลณะประสงคจะฟังพระดำรัสตรัสเตือนสำหรับอยู่ในสุนาปรันตชนบท พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระอานนท์ประสงคจะได้ฟังธรรมะทุกเรื่องที่ตรัสสอน พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระกัณหาเรวต พระสุภูติและพระปิลินทวัจนะ ๓ รูปนี้ประสงคจะรับกรรมฐานไปปฏิบัติก็ทรงประทานให้ตามที่ทูลขอ กับทรงใช้สอน พระมหาโกฏฐิกะ พระนันทกะ พระภค พระกิมพิละ พระภททียะ(กาฬโคธาบุตร) พระมหาอุทายี พระโสภิตะ พระรัฐบาล พระเสละ พระอุปวาณะ พระมหาบัณณก พระพากุละ พระกณฺธวานะ ซึ่งพระสาวกทั้ง ๑๓ รูปนี้แม้จะไม่มีหลัก

ฐานระบุว่าได้ฟังธรรมเรื่องอะไรจากพระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักฐานระบุว่าท่านได้ปฏิบัติกรรมฐานจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ท่านจะต้องได้รับกรรมฐานมาจากพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะต่างล้วนได้ฟังธรรมในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น และพระพุทธเจ้าจะต้องทรงประทานกรรมฐานให้ตามที่ทูลขอ

เหมือนที่ทรงประทานแก่พระกัณหาเรวต พระสุภูติ และพระปิลินทวัจนะ อย่างแน่นอน

๖. วิธีการสอนแบบดำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยโสชะ พระสคตะ พระอุปเสนะ พระปิณโฑลภารทวชะ โดยทรงดำหนิพระยโสชะในเรื่องที่พระบริวารของท่านสงสัยดัง ทรงดำหนิพระสคตะ ในเรื่องที่ท่านดื่มเหล้าจนเมาหมดสติ ทรงดำหนิพระอุปเสนะในเรื่องบวชได้เพียง ๑ พรรษา ก็เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรอื่น และทรงดำหนิพระปิณโฑลภารทวชะในเรื่องไม่รู้ประมาณในอาหาร ซึ่งพระสาวกทั้ง ๔ รูปนี้เมื่อถูกดำหนิก็ตระหนักและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตตผล

๗. วิธีการสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนันทะ พระวังคิสะ โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุอรหัตตผลก็จะได้นางฟ้าตามที่ปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวังคิสะว่า หากได้เรียนรู้อาการ ๓๒ แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วก็รู้ทันทีว่า

ความหวังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้นั้นคืออุบายสอนธรรมที่ฉลาด

๘. วิธีการสอนแบบให้ลองผิดก่อนแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกให้ภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระโสณโกฬวิริยะ และพระเมฆิยะ

โดยทรงปล่อยให้พระโสมโกฬวิริยะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกได้รับ
ทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้ว จึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ
บำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
และทรงปล่อยให้พระเมฆิยะไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถข่มจิตได้จนต้องกลับมาหาพระ
องค์อีก และทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒
รูปนี้ปฏิบัติตามที่ตรัสบอกก็ได้บรรลุอรหัตผล

๙. วิธีการสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนุรุทธะ

โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนุรุทธะกำลังตรีกถึงธรรมอย่างถูกต้อง
แต่ยังไม่แจ่มแจ้งถึงได้ตรัสแนะเสริมให้ติดต่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

๑๐. วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอน พระราหุล และพระจูฬปันถก

พระองค์ทรงสอนพระราหุล ซึ่งมีอายุ ๑๕ ขวบเพิ่งบวชใหม่ให้สำรวมในการพูด เมื่อท่านมีอายุ ๑๘ ปี
พระองค์ก็ทรงสอนให้พิจารณารูปทั้งปวงว่าไม่ใช่ของเรา
เพื่อบำปญญาของท่านให้แก่มลทินในหลักของไตรลักษณ์ และเมื่อท่านอายุ ๒๐ ปี
พระองค์ทรงเห็นว่ามิปัญญาแก่กล้าแล้ว จึงตรัสเตือนให้ท่านเร่งทำที่สุดของทุกข์ให้ได้
ส่วนพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดูดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาว
พร้อมทั้งนึกบริกรรมว่า “ผ้าเช็ดฝุ่น ผ้าเช็ดฝุ่น” ครั้นผ้าขาวเริ่มสกปรก
พระองค์ก็ทรงสอนให้ท่านได้คิดพิจารณาเปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาวจนได้บรรลุธรรม

๑๑. วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระอุบาลี

โดยที่ทรงพิจารณาเห็นว่า
พระอุบาลีนี้หากไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วก็จะชำนาญเฉพาะการเจริญวิปัสสนาเท่านั้น
แต่จะไม่เชี่ยวชาญในการพิจารณาตัดสินพระวินัยจึงทรงบอกให้ท่านอยู่ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระ
องค์ ซึ่งท่านก็ทำตามตามที่ทรงเลือกให้

๑๒. วิธีการสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระองคุลิมาล

โดยเมื่อวันพระองคุลิมาลวิ่งไล่หมายจะปลงพระชนม์ของพระองค์พร้อมทั้งร้องตะโกนบอกให้พระองค์
หยุด พระองค์ได้ตรัสย้อนว่า พระองค์หยุดแล้วแต่พระองคุลิมาล(ขณะนั้นยังเป็นโจร)
ต่างหากที่ยังไม่หยุด ซึ่งก็หมาย ความว่า พระองค์หยุดทำบาปแล้ว แต่พระองคุลิมาลยังไม่หยุด
พระองคุลิมาลเข้าใจตามที่พระองค์ทรงหมายถึง จึงยอมทิ้งดาบแล้วทูลขอบวช

๑๓. วิธีการสอนแบบรอให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้สอน

พระพาหิยะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระพาหิยะขณะเฝ้าพระองค์อยู่นั้น
สภาพร่างกายและจิตยังไม่พร้อมเพราะ เดินทางมาไกลและเพิ่งมาถึง
ร่างกายยังเหนื่อยอ่อนและจิตก็ไม่สงบ เพราะดีใจเกินไปที่ได้มาพบพระองค์ ดังนั้น

เมื่อท่านทูลขอให้แสดงธรรมให้ฟังจงทรงยับยั้งไว้ก่อน ต่อเมื่อเห็นว่าท่านหายเหนื่อย และจิตก็สงบแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๑๔. วิธีการสอนแบบปลอกใจ วิธีนี้ทรงใช้สอนพระวักกิลี

โดยในตอนแรกทรงขับไล่พระวักกิลีเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรม เทียวติดตามดูพระรูปกายของพระองค์ เป็นเหตุให้พระวักกิลีเสียใจถึงขั้นจะไปกระโดดภูเขาฆ่าตัวตาย พระองค์จึงเสด็จไปปลอกและทรงให้กำลังใจจนพระวักกิลีเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตตผลในที่สุด

๑๕. วิธีการสอนแบบยั่วให้แสดงความสามารถแล้วให้ออวาท

วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระโสณกุฎทิมบิณณะ

โดยทรงให้พระโสณกุฎทิมบิณณะซึ่งเดินทางมาเผ้าจากแคว้นอวันตีได้แสดงความสามารถด้วยการสวดสรรถคุณ ครั้นแล้วได้ตรัสชมและประทานพระโอวาท

๑๖. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมโปรดคนทั่วไปแต่มีเป้าหมายอยู่ที่คนคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัจจายนะ และพระกาฬทายี เป็นต้น⁸³

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี (ปัจจุบัน)

๒.๔.๑ หลักการและเหตุผล

ในครั้งพุทธกาล การศึกษาหรือฐานะที่สำคัญของภิกษุสงฆ์สาวก เป็นไปในลักษณะ ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ คันถฐานะ ๑ วิปัสสนาฐานะ ๑ ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บรรดาพระมหาสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ รวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” นั้นในครั้งแรกยังคงทรงจำสืบทอดกันมาด้วยวิธี “มุขปาฐะ” จนถึงกาลสังคายนาครั้งที่ ๕ จึงมีการจารึกลงในใบลานไว้เป็นหลักฐานด้วยภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤต ทั้งนี้ ด้วยเล็งเห็นว่ากาลภายหลัง

บุคคลจะทรงจำพระไตรปิฎกไว้ไม่ได้ทั้งหมดและจากการที่พระไตรปิฎกได้ถูกจารึกไว้ด้วยภาษาบาลีนี้เอง ภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝ่ายเถรวาท จึงหันมาศึกษาภาษาบาลีให้เป็นความรู้พื้นฐานก่อน จากนั้นจึงศึกษาพระไตรปิฎกต่อไป ทั้งนี้ เพื่อรักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมของพระพุทธองค์ไม่ให้คลาดเคลื่อน หรือวิปลาสไปตามยุคสมัย

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายไปยังนานาประเทศ จึงมีการคัดลอกพระไตรปิฎกไว้เป็นภาษาของตน ทั้งนี้ เพื่อเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น และสามารถถ่ายทอดคำสอนนั้นออกมาอย่างถูกต้องตรงตามพุทธประสงค์

⁸³บรรจบ บรรณรุจิ, เล่มนี้มีปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : พระบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๕๔.

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยเรานั้น อาจจะกล่าวได้ว่ามีมานานนับตั้งแต่ภายหลังการสังคายนา ครั้งที่ ๓ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชจัดส่งภิกษุสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

ซึ่งวิธีการสอนและตำราประกอบการเรียนการสอนก็แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย

แต่ส่วนใหญ่การเรียนการสอนคงจะไม่ใช้การนำเอาพระไตรปิฎกทั้งหมดมาศึกษา

แต่อาจจะเอาเนื้อหาตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกมาศึกษาบ้าง

หรือนำเอาคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกมาศึกษาบ้าง

ผลจากการเล็งเห็นการณ์ไกลของพระมหาเถระในอดีต นับตั้งแต่การสังคายนา ครั้งที่ ๑ จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งได้มีการศึกษาภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่จารึกคำสอนของพระพุทธองค์นั้น จึงทำให้พระพุทธศาสนายังคงดำรงมั่น และเจริญแพร่หลายมาตราบเท่าทุกวันนี้

รวมความว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบันนี้ก็เพื่อให้รู้ภาษาบาลีจะได้นำไปศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เพื่อนำเอาข้อธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติอย่างถูกต้องและเกิดผลแก่ตน และนำไปเผยแผ่ต่อสาธารณชน เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนานั่นเอง

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ในปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารงานของมหาเถรสมาคม

โดยมีเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ดำรงตำแหน่งเป็นแม่กองบาลีสนามหลวง ตามโครงสร้างการบริหารงานดังนี้⁸⁴

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖

ดำรงตำแหน่งแม่กองบาลีสนามหลวง

พระธรรมธีรราชมหามุนี

ดำรงตำแหน่งรองแม่กองบาลีสนามหลวง

พระธรรมปัญญาวรณ

ดำรงตำแหน่งเลขานุการแม่กองบาลีสนามหลวง

พระธรรมวโรดม

ดำรงตำแหน่งรองเลขานุการแม่กองบาลีสนามหลวง

พระราชรัตนวิมล

ดำรงตำแหน่งรองเลขานุการแม่กองบาลี

สนามหลวง

พระธรรมคุณาภรณ์

ดำรงตำแหน่งรองเลขานุการแม่กองบาลี

สนามหลวง

⁸⁴<http://www.oknation.net/blog/boonpoo/2009/02/11/entry-1>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน

พระราชวริยาลังการ

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

มหาเถรสมาคม

พระมหาประสิทธิ์ อคฺคสิริ ป.ธ.๗

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระมหาทองดี ปญฺเฎาวชิโร ป.ธ.๙

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระมหากษัตริย์ มหิสรโร ป.ธ.๗

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระมหาบุญชู กิตติโชติโก ป.ธ.๙

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระปริยัติกวี

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระราชกิตติโสภณ

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระมหาทองคำ เถรานุโท ป.ธ.๗

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

พระปิฎกโกศล

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบ
าลีสนามหลวง

สรุปได้ว่า หลักการและเหตุผลของการจัดการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี อันเนื่องมา
จากสมัยพุทธกาลเริ่มมีการทำสังคายนาพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลายครั้งตั้ง

แต่สมัยพุทธกาล จนถึงการเรียนรู้เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยการเรียนพระไตรปิฎกต่างๆ
หรืออรรถกถา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
จนในครั้งปัจจุบันมีการจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
ที่เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพายัพ วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
ดำรงตำแหน่งเป็นแม่กองบาลีสนามหลวง

๒.๔.๒ การจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ในกรณีที่วัดใดวัดหนึ่งที่มีความประสงค์จะจัดการเรียนการสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านพระ
ปริยัติธรรมแผนกบาลี ก็สามารถดำเนินการได้ตามความเหมาะสม โดยเบื้องต้นการบริหารจัด
การในด้านการจัดการเรียนการสอน วัดจะต้องเป็นผู้ดำเนินการเองหมด เช่น

๑. ต้องมีสถานศึกษาหรือสถานที่ที่จะใช้ทำการเรียนการสอน
ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นต้องสร้างอาคารเรียนหรือโรงเรียนก็ได้ อาจจะใช้ศาลาสนสถานภายในวัด เช่น
ศาลาการเปรียญ หรือศาลาบำเพ็ญบุญ อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนก็ได้

๒. ต้องมีครู และนักเรียนพอสมควร

๓. ต้องเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น กระดาน โต๊ะ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ พริน
เตอร์ เครื่องฉายเอกสาร กระดาษพิมพ์ เป็นต้น
ซึ่งในปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนต้องลงทุนในการนี้พอสมควร
แต่ปีถัดไปอุปกรณ์บางอย่างก็ไม่ต้องจัดหาอีก

๔. ต้องอำนวยการวัดดูแลนักเรียน เช่น ตำราเรียน สมุด ปากกา (ถ้ามี)

๕. ต้องมีงบประมาณดำเนินการ เช่น นิติภัตครู จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รางวัล หรือทุนทางการ
ศึกษา เป็นต้น

การเปิดสอนในปีแรกอาจจะจัดให้มีการเรียนการสอนในบางชั้น เช่น บาลีไวยากรณ์ ประโยค

๑-๒ หรือประโยค ป.๓ ก็ได้ โดยใช้คำว่า “สำนักศาสนศึกษา...” นำหน้าชื่อวัดนั้นๆ ก่อน

หลังจากนั้นเมื่อมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อยเป็นเวลา ๓-๕ ปี

ขึ้นไปและมีจำนวนนักเรียนสมัครเรียน, สมัครสอบ

และสอบได้ติดต่อกันเป็นจำนวนที่พอควรอาจจะทำเรื่องขออนุมัติให้จัดตั้งเป็น “สำนักเรียน” หรือ
“โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด” ได้โดยอาจจะอาศัย “ระเบียบมหาเถรสมา
คมว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๑”

เพื่อนำเสนอเรื่องตามลำดับขั้นเพื่อขออนุมัติต่อไป

ซึ่งมีกรอบแนวคิดหรือเงื่อนไขที่สำนักศาสนศึกษานั้นๆ จะต้องดำเนินการโดยสังเขป ดังนี้ คือ

๑. เป็นสำนักศาสนสถานศึกษา ที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

มีนักเรียนส่งเข้าสอบและสอบได้ประโยคบาลีสนามหลวงติดต่อกัน ๓ พ.ศ. ขึ้นไป

๒. เป็นสำนักศาสนศึกษาที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ ถึงชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค

๓. มีครู-อาจารย์ ผู้ดำเนินการสอนครบทุกชั้นทุกประโยค

๔. มีนักเรียนเข้าสอบประโยคบาลีสนามหลวงตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป มีผลการสอบได้ของนักเรียนมากพอสมควร

๕. มีอาคารเรียนสัปปายะ

๖. มีบุคลากรทางการศึกษา คือ ผู้จัดการ อาจารย์ใหญ่ ครู นักเรียน^{๘๕}

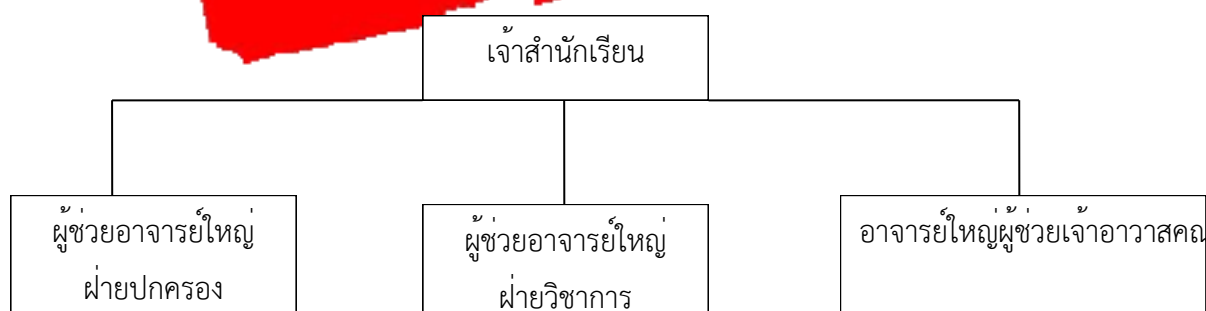
สรุปได้ว่า

การจัดการเรียนการสอนโดยการตั้งสำนักเรียนที่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้น จำเป็นต้องมีการจัดเตรียมทั้งด้านสถานที่ที่สมควรแก่การศึกษาเล่าเรียน บุคลากรในการสอนที่มีประสิทธิภาพมีความรู้ในการเรียนการสอนความเข้าใจในพระไตรปิฎกอย่างท่องแท้ และต้องมีการสนับสนุนด้านอุปกรณ์ในการเรียน ทุนการศึกษา และด้านที่สำคัญ คือ ด้านการให้กำลังใจทั้งแก่ผู้เรียน และผู้สอน

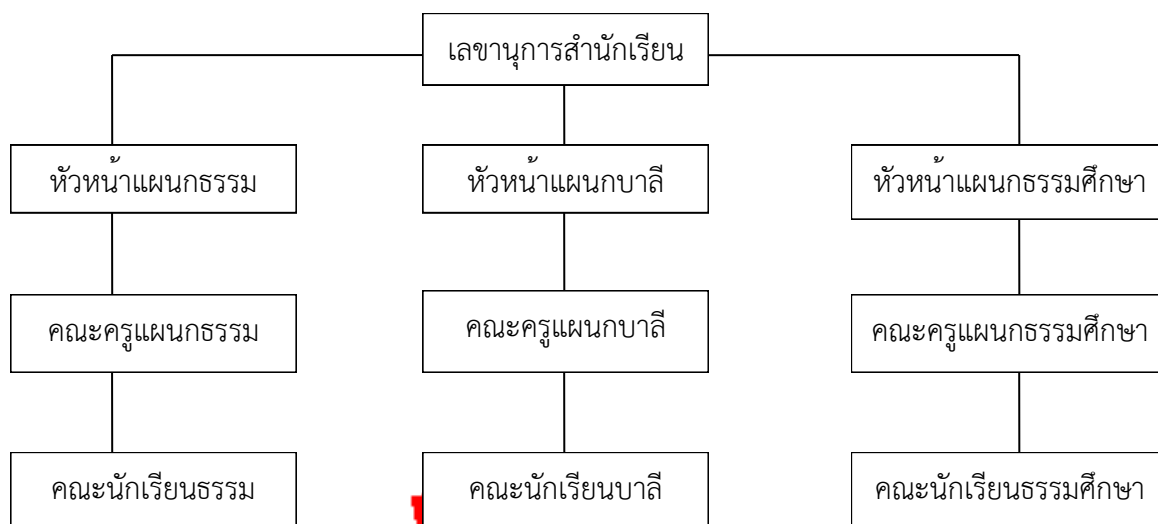
๒.๔.๓ โครงสร้างการบริหารของสำนักเรียน

สำนักเรียน

หรือสำนักศาสนศึกษาแต่ละแห่งควรมีการจัดรูปแบบการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ ทั้งนี้ เพื่อให้การจัดการเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม และบรรลุผลสำเร็จด้านการเรียนการสอน ซึ่งอาจจะใช้รูปแบบการบริหารตามโครงสร้างดังนี้

^{๘๕} อ่างแล้ว, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๕.

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงลักษณะโครงสร้างของสำนักเรียน

ลักษณะโครงสร้างของสำนักเรียนแต่ละแห่ง
ย่อมแตกต่างกันไปตามแต่นโยบายและลักษณะงาน

แต่โดยภาพรวมสำนักเรียนส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างคล้ายๆกัน
และประยุกต์ใช้โครงสร้างของกันและกันได้

ในปัจจุบันจากการสำรวจสถิติจำนวนสำนักเรียน

ที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

และส่งนักเรียนเข้าสอบความรู้ประโยคบาลีสนามหลวง แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

ก. สำนักเรียนส่วนกลาง หมายถึง สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีจำนวนทั้งสิ้น ๘๖ สำนักเรียน

ข. สำนักเรียนส่วนภูมิภาค หมายถึง

สำนักเรียนคณะจังหวัดทั้งในส่วนของมหานิกายและธรรมยุติก (๕)

ที่มีการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ตั้งอยู่ในเขตต่างจังหวัดทั้งหมด

ซึ่งในสำนักเรียนคณะจังหวัดแต่ละแห่งอาจจะประกอบด้วย สำนักศาสนศึกษา และสำนักเรียนโรง
เรียนประจำจังหวัดอื่นๆ อีกหลายสำนักก็ได้

แต่เวลาส่งรายชื่อของนักเรียนผู้ขอสมัครเข้าสอบความรู้ประโยคบาลีสนามหลวง

จะต้องส่งในนามสำนักเรียนคณะจังหวัดนั้นๆ เพียงอย่างเดียว ปัจจุบันมี

จำนวนสำนักเรียนคณะจังหวัดทั้งสิ้น ๑๑๗ สำนักเรียน

ค. สำนักเรียนโรงเรียนประจำจังหวัด หมายถึง สำนักศาสนศึกษาที่ผ่านเกณฑ์พิจารณาแต่งตั้ง

ตั้งให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม

ตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัด พ.ศ.

๒๕๔๑ ซึ่งปัจจุบันมีทั้งสิ้น ๓๑ แห่ง^{๘๖}

สรุปได้ว่า ลักษณะโครงสร้างของสำนักเรียนแต่ละแห่ง

ย่อมแตกต่างกันไปตามแต่นโยบายและลักษณะงาน

แต่โดยภาพรวมสำนักเรียนส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างคล้ายๆ กัน และประยุกต์ใช้โครง

สร้างของกันและกันได้ ในปัจจุบันจากการสำรวจสถิติจำนวนสำนักเรียน

ที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

และส่งนักเรียนเข้าสอบความรู้ประโยคบาลีสนาทหลวง แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

สำนักเรียนส่วนกลาง สำนักเรียนส่วนภูมิภาค และสำนักเรียนโรงเรียนประจำจังหวัด

๒.๔.๔ องค์ประกอบของการจัดการพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ให้ดำเนินไปบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้วางไว้นั้น ต้องอาศัยทรัพยากร (Resource) สำคัญใน ๔ ด้าน หรือ ๔ M คือ

๑. คน (Man) หมายถึง บุคลากรทางการศึกษา ที่มีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการเรียนการสอน มีดังนี้

๑.๑ เจ้าสำนักเรียน คือ ผู้ที่เป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น หรือ ผู้จัดการ คือ พระภิกษุที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษร ทำหน้าที่เป็นประธานในการบริหารการศึกษา

๑.๒ ครูใหญ่ หรือ อาจารย์ใหญ่ พระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผลในการบริหารในการจัดการเรียนการสอน

๑.๓ ครู/อาจารย์ประจำชั้น หรือ ครู/อาจารย์ประจำวิชา คือ พระภิกษุหรือสามเณร ซึ่งทำหน้าที่ในการสอนภายในสำนักเรียนแต่ละแห่ง อาจจะเป็นครู/อาจารย์ ภายในสำนักเรียนก็ได้ หรือจะนิมนต์มาจากภายนอกสำนักเรียนก็ได้ ซึ่งครูสอนดังกล่าวมี ๒ ลักษณะ คือ

๑.๓.๑ ครูไม่เป็นทางการ ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าสำนักเรียน/ผู้จัดการ/อาจารย์ใหญ่ ให้ทำหน้าที่เป็นครูสอนอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยยังมิได้รับตราตั้งให้เป็นครูสอนอย่างเป็นทางการ

๑.๓.๒ ครูอย่างเป็นทางการ ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าสำนักเรียน/ผู้จัดการ/อาจารย์ใหญ่ ให้ทำหน้าที่เป็นครูสอนอย่างใดอย่างหนึ่งโดย

^{๘๖}อ้างแล้ว, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๕.

ได้รับตราตั้งให้เป็นครูสอนอย่างเป็นทางการจากเจ้าสำนักเรียน/เจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัด

ในบางกรณีหากครู/อาจารย์ภายในสำนักเรียนไม่พอ

หรือไม่สามารถนิมนต์หาครู/อาจารย์จากสำนักเรียนอื่นมาช่วยสอนได้ ก็อาจจะเชิญฆราวาส

ผู้เป็นอดีตนิกายเปรียญซึ่งมีความรู้ความชำนาญในด้านภาษาบาลีมาช่วยสอนก็ได้

การคัดเลือกครู/อาจารย์ เพื่อจะทำหน้าที่เป็นครูสอนชั้นไหน/วิชาอะไร เจ้าสำนักเรียน หรืออาจารย์ใหญ่ผู้ใดผู้หนึ่ง หรืออาจจะพิจารณาร่วมกัน

โดยคัดเลือกจากพระภิกษุสามเณรภายในสำนักเรียนผู้ทรงคุณวุฒิและวิทยุเป็นเกณฑ์

และครู/อาจารย์รูปนั้น อาจจะสอนรูปละวิชาก็ได้ รูปละชั้นสอนทั้งสองวิชาก็ได้

หรือชั้นนี้สอนวิชาหนึ่งแล้วสอนอีกชั้นหนึ่งวิชาหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละสำนักเรียน และความพร้อมของครู/อาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนก็ได้

อนึ่ง ปัจจุบัน สนามหลวงแผนกบาลี โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

แม่กองบาลีสนามหลวง (พ.ศ. ๒๕๓๙-ปัจจุบัน) มีความประสงค์จะพัฒนาครูสอน

และศักยภาพครูผู้สอน ให้มีความแข็งแกร่งในด้านวิชาการ

และมีกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถจะตอบสนององค์ความรู้ของผู้ศึกษาให้กว้างขวาง กว้างไกล

และชัดเจนยิ่งขึ้นจึงได้จัดให้มีโครงการ “การประชุมอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”

ขึ้นด้วยความอุปถัมภ์ในด้านงบประมาณจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทั้งนี้

ด้วยมีวัตถุประสงค์

๑.

เพื่อพัฒนาคุณภาพของครูผู้สอนและเสริมสร้างทักษะประสบการณ์ในด้านการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

๒. เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในระบบแห่งการจัดการซึ่งสอดคล้องกับความเป็นไปปัจจุบัน

๓. เพื่อร่วมกันสร้างเอกภาพในการจัดการศึกษา

๔. เพื่อร่วมกันรับรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ในด้านการเรียนการสอนของกันและกัน

ในการประชุมอบรม ได้จัดตารางแห่งการบรรยายที่เน้นในเรื่องเนื้อหาสาระแห่งวิชาการ

กระบวนการเรียนการสอน มีรรควิธีแห่งการนำเสนอ และขั้นตอนการดำเนินงาน

โดยได้รับความอนุเคราะห์จากวิทยากรผู้ทรงความรู้ในด้านต่างๆทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

ซึ่งวิชาการต่าง ๆ นั้นได้เป็นอุปการะอย่างสำคัญในการนำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการสอนงานศาสน

ศึกษา โดยมีลักษณะแห่งการบรรยาย ๓ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง

เป็นการบรรยายถึงหลักการสอนในวิชาที่ใช้เป็นวิชาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์

ประการที่สอง เป็นการบรรยายถ่ายทอดความคิดเห็นและประสบการณ์ของพระเถระวิทยา

กรผู้ทรงคุณวุฒิ

ประการที่สาม เป็นการบรรยายถึงหลักการสอนและวิชาอันเกี่ยวข้องกับความเป็นครู ซึ่งเป็นวิชาที่ใช้สอนอยู่ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไป โดยนักวิชาการ

การอบรมเช่นนี้ เป็นเช่นเดียวกับการอบรมกึ่งเข้าชั้นเรียน ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนที่เป็นปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์อย่างสำคัญต่องานพัฒนาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์

การจัดอบรมครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ดังกล่าว ได้ดำเนินต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๗ ประชุมครั้งละ ๑๕ วัน มีพระสงฆ์ทั่วสังฆมณฑลเข้ารับการ อบรมครั้งละประมาณ ๑๐๐ กว่ารูป ทำให้บุคลากรทางการศึกษาเหล่านี้ได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้ โครงการ “การประชุมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ดังกล่าว ต้องยุติไป เพราะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติไม่ได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุน จึงทำให้จากกล่าวได้ว่า “กระบวนการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ซึ่งเป็นการศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์ไทย ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๑.๔ นักเรียน หมายถึง

พระภิกษุสามเณรของคณะสงฆ์ไทยซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมทั่วสังฆมณฑลที่สมัครเข้ารับการศึกษาศาสนศึกษา หรือสำนักเรียนแห่งใดแห่งหนึ่ง นักเรียนดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นนักเรียนภายในสำนัก หรือนักเรียนภายนอกที่วัดของตนเองไม่ได้จัดการเรียนการสอน และได้มาสมัครเรียนร่วมกับนักเรียนภายในสำนักเรียนแห่งนั้น

นอกจากนี้ บางสำนักเรียนอาจจะมีการ “พระภิกษุสามเณรชาวต่างประเทศ” มาเรียนร่วมด้วยก็มี เช่น สำนักเรียนวัดปากน้ำ เป็นต้น และจากฐานข้อมูล (Database) ของสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง แผนกบาลี มีพระภิกษุสามเณรเข้ารับการศึกษานี้ในแต่ละสำนักเรียนทั่วสังฆมณฑลปีละประมาณ ๔๐,๐๐๐ รูป

๒. เงิน (Money) เป็นงบประมาณในการบริหารงานด้านการจัดการเรียนการสอนต่างๆ ถือได้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก เพราะต้องใช้เป็นทุนในการอำนวยความสะดวกในหลายๆด้าน เช่น ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่านิยัตติถวายครู ค่าทุนการศึกษา ค่าจัดกิจกรรมทางการศึกษา เช่น การสอบสนามวัด การจัดอบรมบาลีก่อนสอบ เป็นต้น ซึ่งงบประมาณนี้มาจาก ๓ ส่วน คือ

๒.๑ เงินอุดหนุนจากภาครัฐ ผ่านทางสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๒.๒ เงินทุนนิธิ เงินผาติกรรม เป็นต้น ภายในวัด

๒.๓ เงินบริจาคจากพุทธบริษัทโดยทั่วไป

๓. วัสดุ (Materials) เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่นักเรียนจะต้องจัดทำให้กับนักเรียนและคณะครู

เช่น ตำราเรียน สมุด ดินสอ ปากกา คอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เทปเสียง เครื่องเทป เป็นต้น ซึ่งตำราเรียนอาจจะใช้ระบบการยืมสืบทอดจากนักเรียนรุ่นพี่สู่รุ่นน้องก็ได้
ถ้าไม่ชำรุดหรือเสียหายมากเกินไป

๔. การจัดการ (Management) เป็นการนำเอาทรัพยากรทั้ง ๓ ประการ มาบูรณาการ และจัดการอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้ได้ผลคุ้มค่า สิ้นเปลืองน้อยแต่เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยรูปแบบและโครงสร้างการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการ⁸⁷

สรุปได้ว่า

องค์ประกอบของการจัดการพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่สำคัญนั้นสามารถจำแนกออกได้ ๔ ประการโดยหลักที่ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนองค์ให้ดำเนินอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพได้แก่ คน เงิน วัสดุและการจัดการ

๒.๕ ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร

วัดหรือสถานศึกษา ที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในจังหวัดสมุทรสาคร ที่ผู้วิจัยกำหนดประกอบด้วย ๒ สำนักศาสนศึกษา ดังนี้

๑. สำนักศาสนศึกษาวัดป้อมวิเชียรโชติการาม พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วย ผู้บริหารจำนวน ๑ รูป ผู้สอนจำนวน ๑๖ รูป และผู้เรียนจำนวน ๑๕๐ รูป

๒. สำนักศาสนศึกษาวัดโกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วยผู้บริหารจำนวน ๑ รูป ผู้สอนจำนวน ๔ รูป และผู้เรียนจำนวน ๖๐ รูป

สรุปได้ว่า บริบทวัด หรือสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีในจังหวัดสมุทรสาคร ที่ผู้วิจัยกำหนด ได้แก่ สำนักศาสนศึกษาที่มีการส่งผู้เรียนเข้าสอบบาลีสนามหลวง ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๕ เป็นสำนักที่มีผู้เรียนสอบได้ริยคุณธรรม ๓ ขึ้นไป และจากสถิติผู้สอบบาลีสนามหลวงปีพ.ศ. ๒๕๕๕ ในจังหวัดสมุทรสาคร มีสำนักศาสนศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนดประกอบด้วย ๒. สำนักศาสนศึกษา คือ ๑. สำนักศาสนศึกษาวัดป้อมวิเชียรโชติการามพระอารามหลวง ๒. สำนักศาสนศึกษาวัดโกรกกราก

⁸⁷ อ้างแล้ว, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๕๕.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ

จากการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของนักวิจัยหลากหลายท่านสามารถนำเสนอได้ ดังนี้

พระครูโพธิ์จันสารคุณ (สุเทพ งามละมัย) ได้วิจัยเรื่อง

“ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี”

จากผลการวิจัยพบว่า

แนวทางในการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว

จังหวัดปทุมธานี ในด้านเทคนิค ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านความคิดรวบยอด

ด้านความคิดและ ด้านการสอนพบว่า การพัฒนาทักษะด้านต่างๆ

ของเจ้าอาวาสจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

ในการส่งเสริมหรือจัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการแลกเปลี่ยนทางความคิด

ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนในด้านงบประมาณบุคลากรเทคโนโลยีที่ทันสมัย

เพื่อเปิดโอกาสให้เจ้าอาวาสสามารถเข้าถึงวิทยาการสมัยใหม่ข้อมูลข่าวสาร

และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ง่ายขึ้น

ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาวัดมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นอันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไปในอนาคต⁸⁸

พระครูปลัดกิตติวัฒน์ (คชา ปญฺญปารโ) ได้วิจัยเรื่อง

“การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า ๑.

ความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งสังกัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของ พระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม พบว่า

การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน

จังหวัดนครปฐมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๑ ๒.

ผลการเปรียบเทียบการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างตัวแปร พบว่า อายุ

จำนวนพรรษาและวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม

⁸⁸พระครูโพธิ์จันสารคุณ (สุเทพ งามละมัย),

“ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสใน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดปทุมธานี”,

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ) , (บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

มีผลทำให้ความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งสังกัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ที่มีต่อการการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานการวิจัย

ส่วนตัวแปรทางด้านวุฒิการศึกษาทางสามัญและวุฒิการศึกษาทางธรรมนั้น ไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ๓.

ข้อเสนอแนะแนวทางในการบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม (๑) ด้านการปกครอง พบว่า

ออกกฎระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัดและผู้อาศัยอยู่ในวัดพร้อมกับบทลงโทษเมื่อทำผิดอย่างชัดเจน, ควรจะดูแลพระภิกษุสามเณรได้ปกครองอย่างเป็นธรรม, ควรให้มีการทำกิจกรรมร่วมกันบ่อยๆ ที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและ ควรเพิ่มบทลงโทษให้สมเหตุสมผลเมื่อเกิดกรณีพระภิกษุสามเณรไม่เชื่อฟังหรือไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับ (๒) ด้านการศาสนศึกษา พบว่า ควรให้มีการให้ขวัญและกำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียนนกรธรรมและบาลี อธิบายถึงความสำคัญและประโยชน์

ทางด้านการศาสนศึกษาให้ภิกษุสามเณรได้ปกครองได้เข้าใจอย่างทั่วถึง ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและนักเรียนเรียนธรรมศึกษาอย่างทั่วถึง (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า พระสังฆาธิการควรส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนา ควรมีเงินทุนเพื่อการศึกษาสงเคราะห์ (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ควรจัดให้มีการฝึกอบรมในสวนของการเผยแผ่ธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์เพื่อให้เป็นไปตามรูปแบบเดียวกัน และควรใช้สื่อที่ทันสมัยในการเผยแผ่ธรรม (๕) ด้านการสาธารณูปการ พบว่า ควรมีการปลูกฝังให้พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดเกิดความเอาใจใส่ในการควบคุม ดูแลและปฏิสังขรณ์ (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า ควรจัดตั้งกองทุนเพื่อการสาธารณสงเคราะห์ขึ้นมาโดยเฉพาะและวัดกับชุมชนควรมีการจัดประชุมร่วมกันและวางแผนกันทำงานอย่างเป็นระบบ⁸⁹

พระมหาลำพึง อธิปไตย (เพ็ญภู) ได้วิจัยเรื่อง

“การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมัธยม จังหวัดนครสวรรค์”
ผลการศึกษาพบว่า การบริหารงานตามหลัก
ธรรมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมัธยม พบว่า

⁸⁹พระครูปลัดกิตติวัฒน์ (คชา ปญฺญโร), “การบริหารจัดการวัดของพระสังฆาธิการในอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

บุคลากรของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมีมติเห็นต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า มีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ต่อการบริหารงานตามธรรมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมีมติ จังหวัดนครสวรรค์ จำแนกตามบุคลากรที่มีเพศต่างกัน ที่มีอายุต่างกัน มีตำแหน่งแตกต่างกัน ประสบการณ์การทำงานต่างกัน และมีระดับการศึกษาต่างกัน พบว่า ความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล โดยภาพรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกันทุกด้านจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้⁹⁰

พระมหากุศล เขมวโร ได้วิจัยเรื่อง

“ความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า

๑.ผู้บริหารและอาจารย์แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านการสรรหา และการคัดเลือก ส่วนด้านที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทุกด้านเมื่อพิจารณาตามสถานภาพพบว่า ผู้บริหารมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการสรรหาและด้านการคัดเลือก ด้านการไกล่เกลี่ยปัญหาบุคลากรด้านการประเมินผลการปฏิบัติงาน อาจารย์มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากเพียงด้านเดียวคือ ด้านการสรรหา ส่วนด้านอื่นๆที่เหลือทั้งผู้บริหารและอาจารย์เห็นว่าอยู่ในปานกลาง

๒.การเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลพบว่าโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จำนวน ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านค่าตอบแทนและสิ่งจูงใจด้านการประเมิน ผลการปฏิบัติงาน ด้านการนำบุคลากรเข้าสู่งาน ด้านการไกล่เกลี่ยปัญหาบุคลากร และด้านการให้บริการข้อมูลข่าวสาร ส่วนด้านอื่นๆที่เหลือไม่แตกต่างกัน⁹¹

⁹⁰พระมหาลำพึง ธีรปัญญา (เพ็ญภู),

“การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมีมติ จังหวัดนครสวรรค์”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

⁹¹พระมหากุศล เขมวโร, “ความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตร มหาบัณฑิต**,

พระมหาเจริญ จันทร์เจริญ ได้วิจัยเรื่อง

“บทบาทของพระวินยาธิการในการรักษาพระวินัยของพระสงฆ์ไทย

ศึกษาเฉพาะกรณีกรุงเทพมหานคร” ผลวิจัยพบว่า

พระวินัยที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกมีการบัญญัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล

โดยบัญญัติขึ้นเป็นสิกขาบทแต่ละข้อภายหลังจากการกระทำผิดของพระภิกษุผ่านการสอบสวนและ

พิจารณาตัดสินของคณะสงฆ์โดยมีพระพุทเจ้าในฐานะประมุขสงฆ์ประกาศให้คณะสงฆ์รับรองเป็น

ข้อห้ามและระเบียบแห่งการปฏิบัติ หากมีการล่วงละเมิดอื่น ๆ ก็จะมีบทบัญญัติเพิ่มเติมเรียกว่า

อนุบัญญัติ สิกขาบทเหล่านี้ได้ใช้เป็นกรอบแห่งการประพฤติของพระสงฆ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นกฎบัตรสำหรับอ้างอิงและใช้ในการปก

ครองคณะสงฆ์ให้เกิดความสงบเรียบร้อย ดังนั้น ปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ นั้น

สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้คือ ๑)

มาตรการป้องกันและดูแลสอดส่องความประพฤติของพระสงฆ์ไม่เคร่งครัด ๒)

ปัญหาการประสานงานระหว่างพระวินยาธิการเขต ๓)

สิ่งอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่ไม่เพียงพอ ๔) ขาดงบประมาณ⁹²

สุวรรณ เทพจิต ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารงานบุคคลที่เอื้อต่อการทำงานภาครัฐของคน

พิการ : ในทัศนะของนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบายสาธารณะและผู้แทนคนพิการ” ผลการศึกษาพบว่า

ทัศนะของประชากรเป้าหมายเห็นว่าการบริหารงานบุคคลที่เอื้อต่อการทำงานภาครัฐน่าจะมียอด

ประกอบที่เกี่ยวข้อง ๓ ประการ คือ คนพิการ : ชีตความสามารถ การทำงานภาครัฐ :

สภาพแวดล้อมภายในองค์กร (ลักษณะงาน ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน

อุปกรณ์สำนักงานและสถานที่ทำงาน) และสภาพแวดล้อมภายนอก (ครอบครัว กฎหมาย

เจตคติและความรู้เรื่องคนพิการของสังคม) การบริหาร งานบุคคล :

แนวทางและรูปแบบที่คาดว่าจะเอื้อให้คนพิการมีโอกาสที่เท่าเทียม⁹³

อศรี ปัญญาใหญ่ ได้วิจัยเรื่อง

“การสำรวจวิเคราะห์ความคิดเห็นการบริหารงานบุคคลในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏมหาสารคาม), ๒๕๕๕.

⁹²พระมหาเจริญ จันทร์เจริญ,

“บทบาทพระวินยาธิการในการรักษาพระวินัยของพระสงฆ์ไทยศึกษาเฉพาะกรณีกรุงเทพมหานคร”,

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๒.

⁹³สุวรรณ เทพจิต, “การบริหารงานบุคคลที่เอื้อต่อการทำงานในภาครัฐของคนพิการ :

ในทัศนะของนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบายของภาครัฐและผู้แทนคนพิการ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต,

(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

วิทยาเขตเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายอาจารย์/เจ้าหน้าที่

พบว่ามีความคิดเห็นแยกออกเป็น ๓ ประเด็น คือ ๑)

ประเด็นความเห็นแย้งกันเนื่องจากทั้งสองฝ่ายมีทัศนคติและมุมมองที่แตกต่างกัน ๒)

ประเด็นความเห็นสอดคล้องกัน และ ๓) ประเด็นความเห็นเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาได้ ๓ ปัญหาหลัก คือ ปัญหาการสรรหาและการคัดเลือก

ปัญหาการฝึกอบรมและ พัฒ นาบุคลากร ปัญหาการประเมินผลการทำงาน⁹⁴

พัชรินทร์ นาคอุย ได้วิจัยเรื่อง

“การบริหารจัดการการติดตามภาระหนี้สินของธนาคารตามหลักพุทธธรรม” ผลการวิจัยพบว่า

กระบวนการการเป็นหนี้และการติดตามภาระหนี้สิน ผลการศึกษาพบว่า

หนี้เกิดแต่สัญญาหนี้เป็นหนี้เกิดจาก “นิติธรรม” คือการตกลงทั้งสองฝ่ายก่อให้เกิดหนี้ขึ้น

ส่วนหนี้ที่เกิดแต่จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้ และละเมิด นั้น เป็นหนี้เกิดจาก “นิติเหตุ” คือคู่กรณี

การชำระหนี้ถูกต้องจะต้องอยู่ในลักษณะดังนี้คือ ชำระหนี้ให้ถูกต้อง ครบตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้

ชำระหนี้ตามวันกำหนดและชำระหนี้ด้วยความสุจริต จึงถือว่าชำระหนี้ถูกต้อง

และลูกหนี้ได้หลุดพ้นจากการเป็นหนี้ การเกิดหนี้มี ๒ สาเหตุคือหนี้ที่เกิดจากการใช้จ่ายเกินตัว

ใช้จ่ายไม่ระมัดระวัง

การไม่รู้จักประมาณตัวเองและหนี้ที่เกิดจากเหตุการณ์ฉุกเฉินหรือความจำเป็นทั้งของตัวเองและครอบครัว

หลักการและวิธีการติดตามภาระหนี้สิน ผลการศึกษาพบว่า

หลักการและวิธีการในการติดตามภาระหนี้สินมี ๘ ขั้นตอน (8 P) คือ ปัญหา (Problem) เป้าหมาย

(Purpose) การเตรียมการ (Perparing) การวางแผน (Planning) กระบวนการ (Processing)

การปฏิบัติ (Practical) การมีส่วนร่วม (Participating) และผลการดำเนินงาน (Performance)

การติดตามภาระหนี้สินของธนาคารโดยใช้หลักพุทธธรรม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการบริหารจัดการการติดตามภาระหนี้สินของธนาคารตามหลักพุทธธรรม

พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่า การให้หลักศาสนธรรมมีประโยชน์ในการติดตาม

ตามภาระหนี้สิน รองลงมา คือ หลักธรรมโลกบาล และหลักธรรมคิหิสุข ตามลำดับสำหรับข้อเสนอ

แนะเชิงนโยบายของการศึกษาครั้งนี้ คือ

ธนาคารควรมีนโยบายในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ร่วมกับกฎข้อบังคับในการติดตามภาระหนี้

สินของธนาคารแห่งประเทศไทย

⁹⁴ อรศรี ปัญญาใหญ่,

“การสำรวจวิเคราะห์ความคิดเห็นการบริหารงานบุคคลในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”,

วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

โดยนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้ามีส่วนร่วมในการฝึกอบรมพนักงานติดตามภาระหนี้สินของธนาคาร เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างธนาคารกับลูกหนี้⁹⁵

สุธาดา สนธิเวช ได้วิจัยเรื่อง

“ความพึงพอใจของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลสงฆ์” ผลการวิจัยระดับความพึงพอใจของพระสงฆ์ที่มีต่อการให้บริการในโรงพยาบาลสงฆ์ของพระ สงฆ์-สามเณร ด้านระบบการให้บริการและด้านผู้ให้บริการตามหลักพรหมวิหาร ๔ พระสงฆ์-สามเณร มีระดับความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลสงฆ์ตามปัจจัยระบบการให้บริการภาพรวมอยู่ในระดับสูง เปรียบเทียบความพึงพอใจของพระสงฆ์ที่เป็นผู้ป่วยในและผู้ป่วยนอกด้านระบบการให้บริการโดยรวม มีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า มีความพึงพอใจแตกต่างกัน ประสิทธิภาพด้านการบริหารจัดการในการให้บริการพระสงฆ์ของโรงพยาบาลสงฆ์ จากหัวหน้าการพยาบาลผู้ป่วยนอก และหัวหน้าการพยาบาลผู้ป่วยใน มีแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพคล้ายคลึงกัน เริ่มจากต้องกำหนดแผนงาน ดำเนินการตามแผน ประเมินผลการทำงาน ติดตามประสานงาน และควบคุม ในข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อองค์กร ตลอดจนการติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง ให้กำลังใจต่อผู้ปฏิบัติงาน⁹⁶

สรุปได้ว่า หลักการบริหารจัดการนั้น

จะต้องเริ่มดำเนินการตั้งแต่สภาพแวดล้อมขององค์กรทั้งภายนอกและภายใน เพื่อให้ระบบการประสานงานเป็นไปด้วยดี ต่อมาคือการบริหารจัดการบุคลากรภายในองค์กรเพื่อให้บุคลากรมีความตื่นตัวอยู่เสมอ และสามารถปรับตัวตามสภาพการเปลี่ยนแปลงขององค์กรได้ตลอดเวลา เพื่อผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ของแต่ละองค์กร

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในพระพุทธศาสนา

จากการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนในพระพุทธศาสนาของนักวิจัยหลากหลายท่าน สามารถนำเสนอได้ ดังนี้

พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี (ชรินทร์) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม

⁹⁵ ชรินทร์ นาคณู, “การบริหารจัดการการติดตามภาระหนี้สินของธนาคารตามหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

⁹⁶ สุธาดา สนธิเวช, “ความพึงพอใจของพระสงฆ์ต่อการบริหารจัดการโรงพยาบาลสงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

แผนกบาลี กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑.

สภาพปัญหาของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การจัดหลักสูตรที่ยืดหยุ่น

การสอบและการประเมินผล รวมทั้งปัญหาการขาดการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ

ครูผู้สอนขาดเทคนิควิธี การสอน และการขาดนักเรียนที่สนใจศึกษาอย่างจริงจัง เป็นต้น ๒.

การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ใน ๕ ด้าน คือ ด้านสภาพทั่วไปของสำนักเรียน

ด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน

และด้านการสอบและประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง กล่าวคือ

มีสภาพการบริหารจัดการที่พอใช้ค่อนข้างดี โดยมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๗ จากระบบ ๕ คะแนน

โดยแต่ละด้านมีผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องดังนี้ ๑) ด้านสภาพทั่วไปของสำนักเรียน โดยภาพ

รวมอยู่ในระดับดีมาก แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า

การจัดห้องเรียนเพื่อส่งเสริมและเป็นแรงกระตุ้นในการเรียน ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

ส่วนบรรยากาศความสงบเรียบร้อย ๑) สำนักเรียน มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ๒)

ด้านหลักสูตรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยผู้บริหาร อาจารย์ใหญ่

และครูผู้สอนทราบวัตถุประสงค์ของหลักสูตร มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนความยืดหยุ่นของหลัก

สูตร มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ๓) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยการจัดอบรม

เชิงปฏิบัติการให้กับครู มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนการจัดกิจกรรมที่หลากหลายของครูผู้

สอน มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ๔) ด้านสื่อการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

โดยการใช้สื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาที่สอน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

ส่วนการอบรมการใช้สื่อให้กับครูผู้สอนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยสุด ๕) ด้านการสอบและประเมินผล

โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยความเหมาะสมของการจัดสนามสอบมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

ส่วนสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวงควรเปลี่ยนแปลงวิธีการสอบและประเมินผลใหม่

อยู่ในระดับน้อยสุด ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม

แผนกบาลีในเขตกรุงเทพมหานคร มีสภาพ การณ์ที่พอ ใช้ โดยมีกิจกรรมการเรียนการสอน

และสภาพทั่วไปที่ดีแต่ด้านหลักสูตร ด้านสื่อการเรียนการสอน

และด้านการสอบและประเมินผลยังอยู่ในระดับปานกลาง ๓. การเปรียบเทียบความคิดเห็น

จำแนกตามตำแหน่ง พบว่า ตำแหน่งหน้าที่ที่แตกต่างกันส่งผลให้ผู้บริหาร อาจารย์ใหญ่

และครูผู้สอนมีความคิดเห็นแตกต่างกันในด้านสภาพทั่วไปของสำนักเรียนและด้านการสอบและประเมิน

ผล ส่วนด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนและด้านสื่อการเรียนการสอนพบว่า

ไม่แตกต่างกัน ⁹⁷

พระมหาอุดม นุพันธ์ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะเครียดจากการเรียนของพระภิกษุสาม

เณรสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีในส่วนกลาง” ผลการวิจัยพบว่า ๑.

สัมพันธภาพกับบุคคลในครอบครัวและสัมพันธภาพกับพระอาจารย์อยู่ในระดับมากสัมพันธภาพกับเพื่อนในชั้นเรียนและพระภิกษุสามเณรภายในวัด ปัญหาในการเรียนและภาวะเครียดจากการเรียนอยู่ในระดับปานกลาง ๒.

พระภิกษุสามเณรที่มีสถานภาพและภูมิลำเนาเดิมต่างกัน มีภาวะเครียดจากการเรียนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

พระภิกษุสามเณรที่มีการเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ในการศึกษาภาษาบาลีต่างกัน มีภาวะเครียดจากการเรียนที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๑

ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีอายุ ระยะเวลาบรรพชา อุปสมบท ระดับการศึกษาแผนกธรรม ระดับการศึกษาแผนกบาลี ระดับการศึกษาแผนกสามัญ

และประสบการณ์ในการสอบบาลีสนามหลวงต่างกันมีภาวะเครียดจากการเรียนไม่แตกต่างกัน ๓. สัมพันธภาพกับพระอาจารย์

และปัญหาในการเรียนสามารถร่วมกันทำนายภาวะเครียดจากการเรียนของพระภิกษุสามเณรในสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในส่วนกลาง ได้ร้อยละ ๒๘.๓ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๑⁹⁸

บุรทิน ชำภีรัฐ ได้วิจัยเรื่อง

“สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสำนักเรียนส่วนกลาง”

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เริ่มมีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

โดยพื้นฐานมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและการศึกษาภาษาบาลี มีเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลี เพื่อให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจ และเป้าหมายอันดับรอง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาในระดับสูงขึ้น สภาพของหลักสูตร ผู้บริหารและผู้เรียนมีความเห็นว่ามีเหมาะสมและครอบคลุมเป้าหมายของการศึกษา ส่วนผู้สอนมีความเห็นว่าเนื้อหาไม่ทันสมัยไม่สอดคล้องกับสังคมยุคโลกาภิวัตน์

สภาพของการบริหารทั้งผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่า

มีการกำหนดขั้นตอนการวางแผนการดำเนินงานไว้ชัดเจนสภาพของงบประมาณ ผู้

⁹⁷ พระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเมธี (ชรินทร์), “การบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

⁹⁸ พระมหาอุดม นพพันธ์, “การศึกษาภาวะเครียดจากการเรียนของพระภิกษุสามเณร สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในส่วนกลาง”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๐.

บริหารเห็นว่าไม่เพียงพอและงบประมาณส่วนใหญ่ได้มาจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สภาพของอาคารสถานที่ ผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน เห็นว่ามีเพียงพอสภาพของการเรียนการสอน ผู้บริหารและผู้สอนมีความเห็นว่า ผู้สอนส่วนใหญ่

มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและวิธีการสอนที่ผู้ใ้มากที่สุดคือ อธิบายและให้จด สภาพของสื่อ ผู้บริหารและผู้สอนพบว่า มีไม่เพียงพอ สภาพการวัดและ การประเมินผล ทั้งผู้บริหารและผู้เรียนตอบว่า มีการวัดและประเมินผลทั้งระหว่างเรียน

กับผู้สอนที่วัดและเมื่อสิ้นปีตอนสอบบาลีสนามหลวง ด้านปัญหาของการศึกษา พบว่า ด้านที่ผู้เรียนเห็นว่าเป็นปัญหามากที่สุด คือ เนื้อหาวิชาของภาษาบาลีเรียนเข้าใจยาก ด้านผู้สอนเห็นว่าเป็นปัญหามาก คือ

งบประมาณมีไม่เพียงพอและหน่วยงานราชการไม่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างจริงจัง ด้านผู้สอนและผู้เรียนเห็นว่าเป็นปัญหามากคือการเรียนการสอนที่ใช้วิธีท่องจำ และด้านที่ผู้บริหารและผู้สอนเห็นว่าเป็นปัญหามากคือ ประชาชนทั่วไป

มองไม่เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ส่วนด้านที่ทั้งผู้บริหารผู้สอนและผู้เรียน เห็นว่าเป็นปัญหามากคือ มีผู้เรียนสอบตก ด้านความต้องการทางการศึกษาของผู้เรียน พบว่า

ส่วนใหญ่มีความต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ในมหาวิทยาลัยทั่วๆ ไป รองลงมาคือ ศึกษาความรู้เฉพาะด้าน เช่น ภาษา คอมพิวเตอร์ เป็นต้น และต้องการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงควรมีการเพิ่มงบประมาณการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีให้เพียงพอกับความจำเป็น ผู้สอนส่วนใหญ่ มีความเห็นว่า การเรียนการสอนควรเน้นความเข้าใจมากกว่าการจำและผู้เรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการวัด และการประเมินผลควรมีการสอบข้อ⁹⁹

สมชาย ไมตรี ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย :

กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ

เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบบาลีสนามหลวงเป็นหลัก

โดยมีแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดการสอบพร้อมกันทั่วประเทศ

ส่วนการเรียนการสอนนั้นจะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำ

เนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอนการจัดการเรื่องสถานที่

⁹⁹บุรทิน ขำภีรัฐ, “สภาพและปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในสำนักเรียนส่วนกลาง”, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

อุปกรณ์การเรียนการสอน ผู้สอน และงบประมาณในการดำเนินการ

สำหรับการศึกษาความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น

ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี พบว่า โดยภาพรวมแล้ว

ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่าระบบการ ศึกษาพระปริยัติธรรม

แผนกบาลีปัจจุบัน ยังไม่เหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อสอบถามความคิดเห็น

ในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี กลับพบว่า

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๘๓.๔

มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ซึ่งการที่ความคิดเห็นทั้ง ๒ ประเด็น ดังกล่าว

ไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันนั้นเป็นเพราะความรู้สึกที่ขัดแย้งกันของความเชื่อในเรื่องศาสนาและประเพณี

ซึ่งเป็นความเชื่อในเชิงอนุรักษ์ความต้องการในการเปลี่ยนแปลง

เมื่อพิจารณาการศึกษาพระปริยัติธรรมที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วในขณะที่การศึกษาพระปริยัติธรรม

แผนกบาลี ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิม

โดยไม่เปลี่ยนแปลงและปัญหาในเรื่องการจัดการเรียนการสอน การสอบ

ประกอบกับสถิติของผู้บวชเรียนในปัจจุบันที่เริ่มจะลดลงก็จะถึงจุดที่คณะสงฆ์จะตัดสินใจในการปรับ

ปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่และแพร่หลายมากยิ่งขึ้น¹⁰⁰

สรุป ขยัน ได้วิจัยเรื่อง

“การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า ๑.

ความต้องการของหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนา

การจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงาน

และผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่าที่ควร ๒.

ความเหมาะสมของปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

ในด้านปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษายังมีความเหมาะสมน้อย โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่

การจัดการ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ ปรากฏว่ายังไม่สอดคล้องกับเกณฑ์เท่าที่ควร ๓.

ความเหมาะสมของกระบวนการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

ในด้านกระบวนการจัดการศึกษาอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสมทั้ง ๓ ด้าน คือ

๓.๑ การบริหารและบริหารศึกษา

¹⁰⁰สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, วิทยา

นิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ),

๒๕๓๙.

๓.๒ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๓.๓ การวัดและประเมินผลการศึกษา

๓.๔ ผลการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมแยกเป็น

๓.๔.๑ สภาพการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมในสภาพ การจัดการศึกษา
ยังมีความเหมาะสมน้อย

การจัดการศึกษายังไม่ทั่วถึงคุณภาพการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด

๓.๔.๒ สภาพผลข้างเคียง ผลกระทบ ปัญหา

อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม

ทำให้เกิดผลข้างเคียงหรือผลกระทบต่อหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนาเป็นไปในทางที่ตีมากกว่าในทางที่ไม่ดี การดำเนินงานจัดการศึกษามีปัญหาและอุปสรรคทั้งด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยพื้นฐาน

กระบวนการและผลการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนควรได้รับการพัฒนา
ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขในแนวทางการดำเนินงานจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป โดยผู้วิจัย

ได้สรุปว่า การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดลำพูน

ได้ผลสัมฤทธิ์ต่ำกว่าเกณฑ์กำหนดไว้ โดยเฉพาะเรื่องของกระบวนการจัดการศึกษา

ถือว่าควรมีการปรับปรุงอย่างรีบด่วนและมีหลักเกณฑ์ต่อไป ส่วนด้านอื่นๆ

ก็ยังถือว่าไม่ได้อบรมผลเป็นที่น่าพอใจ ตรงข้ามมีความจำเป็นที่ต้องได้รับการแก้ไขในอันดับต่อไป¹⁰¹

พระมหาสรพงษ์ การบุญ ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า

อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า

ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า

จังหวัดนครสวรรค์มาลาก ๑. ด้านปัจจัยนำเข้า ๑) ผู้บริหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นพระนักบริหาร นักพัฒนา

นักการศึกษา มีความสามารถในการวางแผนงาน มีความเสียสละ ตัดสินใจด้วยความยุติธรรม ๒)

ครูมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง มีความรับผิดชอบ เข้าใจหลักสูตร และเป็นแบบอย่างที่ดี ๓)

หลักสูตรครูเตรียมหลักสูตรก่อนใช้และประเมินผล ๔)

อาคารสถานที่ที่มีการจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างดี ๕) งบประมาณ มีการใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ ๖)

สื่อการเรียนการสอน มีการนำสื่อมาใช้งานได้เหมาะสม ๒. ด้านกระบวนการ ๑)

ผู้บริหารโรงเรียน มอบงานตามถนัด ตรวจสอบงานประชุมแนะนำครู

จัดหางบประมาณอาคารสถานที่อุปกรณ์เพียงพอ และแก้ปัญหารวดเร็ว ๒) ครูเตรียมเนื้อหาเหมาะสม

ใช้สื่อในการเรียนการสอนดี มีรายงานผล และให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ๓) มีการนิเทศครูเป็นการภายใน

¹⁰¹สุรัชย์ ขยัน, “การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน”,

วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๙.

ประเมินผลโดยเยี่ยมชั้นเรียน และแนะนำรายบุคคล ๔) ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา คือ บริจาคทรัพย์สินของ มาช่วยงาน และเป็นลูกจ้างรายเดือน กลุ่มคนที่มีส่วนร่วมคือ กลุ่มบุคคลในชุมชน ได้แก่ ประชาชนทุกหน่วยงานในอำเภอตากฟ้า กลุ่มบุคคลนอกชุมชน ได้แก่ ประชาชนนอกอำเภอตากฟ้า และวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจและถูกชักชวน¹⁰²

พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวโส (ชัยวงษ์) ได้วิจัยเรื่อง

“สภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑” ผลการวิจัย พบว่า สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนด้านการจัดการเรียนการสอนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๐๗ ด้านสื่อและนวัตกรรมเทคโนโลยี โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๘๖ ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๘ ด้านการวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๒ ส่วนปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑ พบว่า ด้านการจัดการเรียนการสอน พบว่า นักเรียนไม่ค่อยสนใจฟังจุดประสงค์ ด้านการใช้สื่อประกอบการสอน พบว่า สื่อมีจำนวนน้อย สื่อไม่ทันสมัย หลักสูตรไม่เหมาะสม สถานที่ไม่อำนวยความสะดวกการจัดกิจกรรม ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร พบว่า เวลาที่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมีจำกัด สถานที่ไม่เหมาะสมกับการทำกิจกรรม ขาดการศึกษานอกสถานที่ นักเรียนไม่เข้าใจในกิจกรรม ด้านการวัดผลประเมินผล พบว่า การวัดผลไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง ไม่มีมาตรฐาน การไม่ยอมรับการประเมินผลของนักเรียน¹⁰³

พระนิพนธ์ เทวธมโม (แก้วแหวน) ได้วิจัยเรื่อง

“การประเมินผลการสอนวิชาพระพุทธ ศาสนาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒” ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ ได้ประเมินผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนา

¹⁰²พระมหาสรพงษ์ การุญ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี : กรณีศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา), ๒๕๕๑.

¹⁰³พระครูสมุห์บุญเลิศ ขยวโส (ชัยวงษ์), “สภาพการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

ด้านวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การประเมินผลด้านปัจจัยนำเข้าพบว่ามีความคิดเห็นอยู่ในระดับสูง การประเมินผลด้านกระบวนการสอนพบว่าอยู่ในระดับสูง การประเมินผลด้านผลผลิตพบว่าอยู่ในระดับสูง ผลการทดสอบสมมติฐาน ระหว่างเพศ กับความคิดเห็นพบว่า มีความแตกต่างกัน เช่น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูเตรียมมาสอนเรียนกันอย่างมีความสุข ครูมีการใช้สื่อการสอนที่น่าสนใจ ครูที่สอนมีเทคนิค สื่การสอนที่เข้าใจ

และนักเรียนช่วยครูผลิตสื่อการสอนรวมทั้งครูมีการทดสอบก่อนสอน และนักเรียนยินดีช่วยงานทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างระดับชั้นกับการประเมินผลการสอนพบว่า มีความแตกต่างกันได้แก่ ครูมีการกล่าวนำเข้าสู่บทเรียน สื่อต่างๆ ที่เตรียมมาสอนมีความทันสมัย ครูมีการถามนักเรียนขณะที่สอนอยู่เสมอ รวมทั้งครูที่สอนมีบุคลิกที่น่าเลื่อมใสและนักเรียนสามารถนำความรู้ไปสอบปลายภาคได้ ส่วนในข้ออื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกัน¹⁰⁴

พระประกาศิต ปญญิปาโร (ยามประโคน) ได้วิจัยเรื่อง

“บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านสะแก ชั่ว ตำบลสะแก อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัย พบว่า ครูเป็นผู้มีบทบาทต่อนักเรียนทั่วไปในด้านการจัดการเรียนการสอน การเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมกับนักเรียน การใช้เทคนิคและวิธีการสอน นอกจากนั้น ครูยังเป็นผู้ช่วยพัฒนาจริยธรรมแก่นักเรียน โดยมุ่งหวังพัฒนาให้ศิษย์เป็นคนดี คนเก่ง มีทักษะความคิด และการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ในด้านเทคนิค และวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของโรงเรียนวัดบ้านสะแกพบว่า ครูใช้กิจกรรมต่างๆ สำหรับการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนทั้งในด้านพฤติกรรมทางกาย วาจาและจิตใจ ปลูกเร้าให้มีส่วนร่วม ให้โอกาสและเห็นความสำคัญ มีการฝึกทักษะใหม่ให้นักเรียน จัดสถานที่ให้เหมาะสมแก่นักเรียน สร้างบรรยากาศและมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ส่วนวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ แบบบรรยาย แบบสาธิต ทำกิจกรรมกลุ่ม การแสดงบทบาทของนักเรียน แนวทางการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน พบว่า ครูและโรงเรียนได้จัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมไหว้ครู กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมวันพบผู้ปกครอง กิจกรรมเสวนาธรรม กิจกรรมเดินจงกรมเพื่อสุขภาพ กิจกรรมต้นไม้พูดได้ กิจกรรมนั่งสมาธิ โครงการค่ายพุทธบุตร การสวดมนต์ทุกวันศุกร์ และการสอบสนามหลวง ฯลฯ

¹⁰⁴พระนิพนธ์ เทวธมโม (แก้วแหวน),

“การประเมินผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

กิจกรรมดังกล่าวเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเกิดจิตสำนึก **และเป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในทางอ้อม ที่แสดงถึงความสามัคคี ความเสียสละ** การประพฤติตนตามหลักพระพุทธศาสนา¹⁰⁵

พระมหาบรรจงจนทศุต ได้วิจัยเรื่อง“คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกิตยวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่จากผลการวิจัยว่า รูปแบบการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกิตยวัดสวนดอกในด้านบริบท มีการกำหนดปรัชญาสัทธิศัพทพันธุวัตถุประสงค์เป็นลายลักษณ์โน้ตชัดเจน และมีรายงานการประเมินโครงการเป็นประจำทุกปีปัจจัยนำเข้ามีอาคารสถานที่เพียงพอ มีบุคลากรที่ทำงานเสียสละรักสุจริตระเบียบมีวัสดุอุปกรณ์การสอนและงบประมาณกระบวนการ มีโครงสร้างการบริหารที่มีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย การวัดผลและประเมินผลกิจกรรมสนับสนุนที่หลากหลายและด้านผลผลิตมีการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา การนำไปใช้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน(๔) และมีผลกระทบต่อบัณฑิต/โรงเรียนปัญหาอุปสรรคที่พบ คือ ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกิตยวัดสวนดอกขาดการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนและผู้ปกครองยังเข้ามามีส่วนร่วมน้อย ยังไม่มีแนวทางชัดเจนในการประเมินและวิจัยเกี่ยวกับความต้องการและประสิทธิภาพของการดำเนินงานและผลผลิต ทำให้ผู้บริหารขาดข้อมูลในการตัดสินใจเพื่อพัฒนางาน และยังไม่มีการนำระบบประกันคุณภาพการศึกษามาใช้ในการพัฒนางานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงยังขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนการบริหารงานในระยะยาว

สรุปได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เริ่มมีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยพื้นฐานมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและการศึกษาภาษาบาลี มีเป้าหมายของการศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลี เพื่อให้สามารถศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจ ในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษา คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบบาลีสนามหลวงเป็นหลัก โดยมีแม่กองบาลีสนามหลวง เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดการสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น

¹⁰⁵พระประกาศิต ปญญาโร (ยามประโคน),

“บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านสะแกคำ ตำบลสะแก อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธสา สตรมหาบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

¹⁰⁶พระมหาบรรจง จนทศุตโต, “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกิตยวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธสา สตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียน

จะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอนการจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ผู้สอน และงบประมาณในการดำเนินการ ปัญหาของสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การจัดหลักสูตรที่ยืดหยุ่น การสอบและการประเมินผล รวมทั้งปัญหาการขาดการสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ ครูผู้สอนขาดเทคนิควิธีการสอน และการขาดนักเรียนที่สนใจศึกษาอย่างจริงจัง

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง

“การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร” ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร จึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยในรูปแบบของความสัมพันธ์ของตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย ตำแหน่ง/หน้าที่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรม

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร ๕ ด้าน ประกอบด้วย ด้านหลักสูตร ด้านผู้สอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล

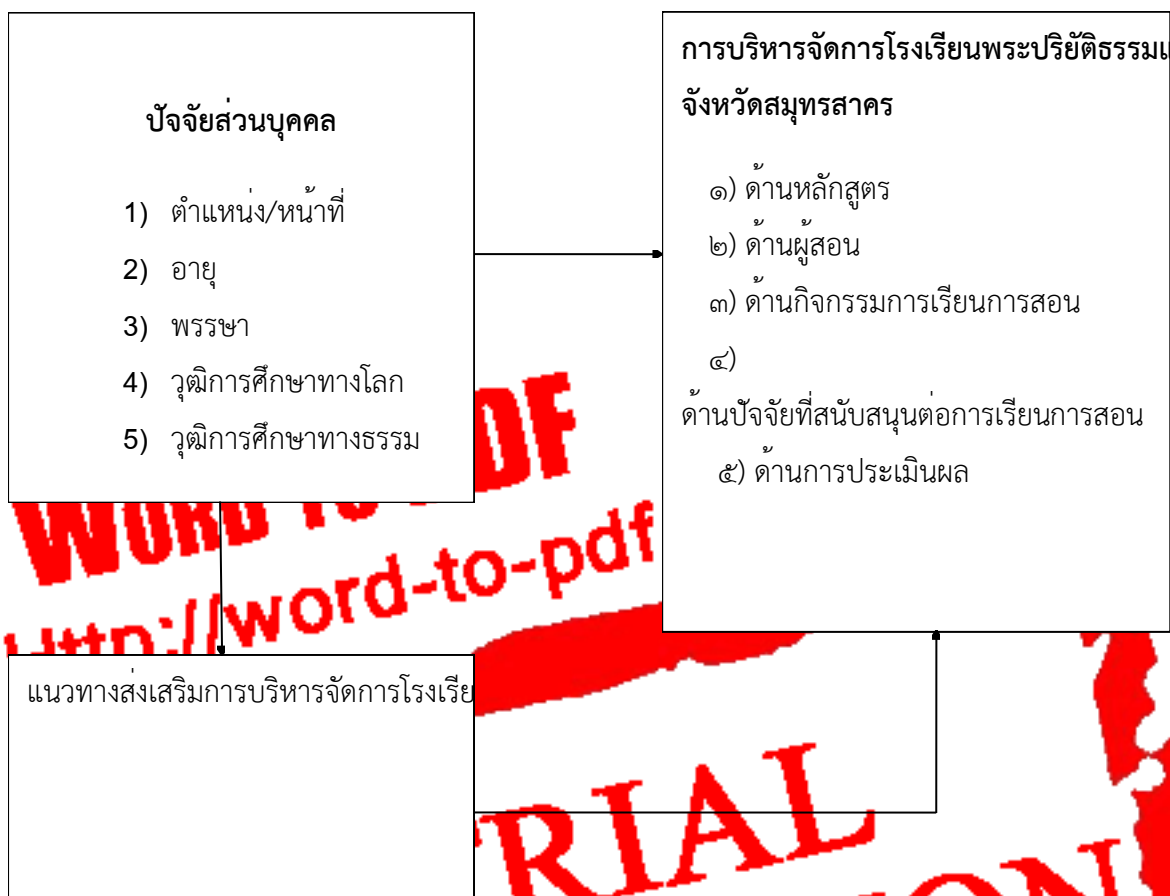
นอกจากนี้ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๕ รูป เพิ่มเติมในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมการบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อใช้เป็นเนื้อหาสนับสนุนผลการวิจัยเชิงปริมาณ

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

(Independent Variables : IV)

(Dependent Variables : DV)

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย